

Zgodovinski časopis

HISTORICAL REVIEW

ZČ | Ljubljana | 72 | 2018 | št. 3-4 (158) | str. 279-557

Lucija Zala Bezlaj, *Ali lahko govorimo o rasizmu v zgodnjem rimskem cesarstvu?* • Matjaž Bizjak, *Marginalije h genealogiji svobodnih gospodov Žovneških* • Klemen Škrjanec, *Razvoj kranjskega mestnega grba* • Gabriele Haug-Moritz, *Luther in nemška nacija: revizija velike pripovedi* • Vijoleta Herman Kaurić, *How to Feed a City during the First World War – The Case of Zagreb* • Marta Rendla, *Prehrana Slovencev od šestdesetih do izteka osemdesetih let 20. stoletja* • Danijel Vojak, *Komemoracija romskih žrtava Drugog svjetskog rata u socijalističkoj Hrvatskoj, 1945. – 1991.*

Zgodovinski časopis

HISTORICAL REVIEW

ZČ | Ljubljana | 72 | 2018 | št. 3-4 (158) | str. 279–557

Izdaja
ZVEZA ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE
Ljubljana

GLASILO ZVEZE ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE

Mednarodni uredniški odbor: dr. Tina Bahovec (SI), dr. Bojan Balkovec (SI) (tehnični urednik), dr. Rajko Bratož (SI), dr. Ernst Bruckmüller (AT), dr. Liliana Ferrari (IT), dr. Ivo Goldstein (HR), dr. Žarko Lazarević (SI), dr. Dušan Mlacović (SI) (namestnik odgovornega urednika), dr. Božo Repe (SI), dr. Franc Rozman (SI), Janez Stergar (SI), dr. Imre Szilágyi (H), dr. Peter Štih (SI) (odgovorni urednik), dr. Marta Verginella (SI), dr. Peter Vodopivec (SI), dr. Marija Wakounig (AT)

Za vsebino prispevkov so odgovorni avtorji, prav tako morajo poskrbeti za avtorske pravice za objavljeno slikovno in drugo gradivo, v kolikor je to potrebno. Ponatis člankov in slik je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira.

Redakcija tega zvezka je bila zaključena 20. oktobra 2018.

Prevodi: Saša Mlacović (angleščina), Filip Draženović (nemščina)

Oblikovanje in oprema: Vesna Vidmar

Sedež uredništva in uprave: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija, tel.: (01) 241-1200, e-pošta: info@zgodovinskicasopis.si; <http://www.zgodovinskicasopis.si>

Letna naročnina: za leto/letnik 2018: za nečlane in zavode 32 €, za društvene člane 24 €, za društvene člane – upokojence 18 €, za društvene člane – študente 12 €. Cena tega zvezka v prosti prodaji je 16 € (z vključenim DDV).

Naročnina za tujino znaša za ustanove 45 €, za posameznike 35 € in za študente 25 €.

Plačuje se na transakcijski račun: SI 56020 1 000 12083935
Zveza Zgodovinskih društev Slovenije, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
Nova Ljubljanska banka, d.d., Trg Republike 2, 1520 Ljubljana LJBASI2X

Sofinancirajo: Publikacija izhaja s finančno pomočjo Javne agencije za raziskovalno dejavnost RS

Prelom in tisk: ABO grafika d.o.o., Ljubljana, november 2018

Naklada: 780 izvodov

Zgodovinski časopis je evidentiran v naslednjih mednarodnih podatkovnih bazah: Scopus, European Reference Index for the Humanities (ERIH), Historical Abstracts, International Bibliography of the Social Sciences, ABC CLIO, America: History and Life, Bibliography of the History of Art, Ulrich's Periodicals Directory, Russian Academy of Sciences Bibliographies.

<http://www.zgodovinskicasopis.si>
info@zgodovinskicasopis.si

ISSN 0350-5774	
UDK UDC	949.712(05)

BULLETIN OF THE HISTORICAL ASSOCIATION OF SLOVENIA (HAS)

International Editorial Board: Tina Bahovec, PhD, (SI), Bojan Balkovec, PhD, (SI) (Technical Editor), Rajko Bratož, PhD, (SI), Ernst Bruckmüller, PhD, (AT), Liliana Ferrari, PhD, (IT), Ivo Goldstein, PhD, (HR), Žarko Lazarević, PhD, (SI), Dušan Mlacović, PhD, (SI) (Deputy Editor-in-Charge), Božo Repe, PhD, (SI), Franc Rozman, PhD, (SI), Janez Stergar (SI), Imre Szilágyi, PhD, (H), Peter Štih, PhD, (SI) (Editor-in-Chief), Marta Verginella, PhD, (SI), Peter Vodopivec, PhD, (SI), Marija Wakounig, PhD, (AT)

The authors are responsible for the contents of their articles, they must also secure copyrights for the published photographs and figures when necessary. Reprints of articles, photographs, and graphic material are only allowed with explicit permission of the editorial office and must be cited as sources.

The editing of this issue was completed on October 20, 2018.

Translated by: Saša Mlacović (English), Filip Draženović (German)

Design: Vesna Vidmar

Headquarters and Mailing Address: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenia, phone: +386 1 241-1200, e-mail: info@zgodovinskiasopis.si; <http://www.zgodovinskiasopis.si>

Annual Subscription Fee (for 2018): non-members and institutions 32 €, HAS members 24 €, retired HAS members 18 €, student HAS members 12 €.

Price: 16 € (VAT included).

Subscription Fee: foreign institutions 45 €, individual subscription 35 €, student subscription 25 €
Transaction Account Number: SI 56020 1 000 12083935
Zveza Zgodovinskih društev Slovenije, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana,
Nova Ljubljanska banka, d.d., Trg Republike 2,
1520 Ljubljana LJBASI2X

Co-Financed by: Slovenian Research Agency

Printed by: ABO grafika d.o.o., Ljubljana, November 2018

Print Run: 780 copies

Historical Review is included in the following international databases: Scopus, European Reference Index for the Humanities (ERIH), Historical Abstracts, International Bibliography of the Social Sciences, ABC CLIO, America: History and Life, Bibliography of the History of Art, Ulrich's Periodicals Directory, Russian Academy of Sciences Bibliographies.

<http://www.zgodovinskiasopis.si>
info@zgodovinskiasopis.si

ISSN 0350-5774	
UDK	949.712(05)
UDC	

KAZALO – CONTENTS

Razprave – Studies

Lucija Zala Bezljaj , Ali lahko govorimo o rasizmu v zgodnjem rimskem cesarstvu?	286–325
Can We Speak about Racism in the Early Roman Empire?	
Matjaž Bizjak , Marginalije h genealogiji svobodnih gospodov Žovneških	326–340
Marginalia on the Genealogy of the Free Lords of Žovnek	
Klemen Škrjanec , Razvoj kranjskega mestnega grba.....	342–371
Development of the Kranj Coat of Arms	
Gabriele Haug-Moritz , Luther in nemška nacija: revizija velike pripovedi.....	372–391
Luther and the German Nation - A Revision of the Great Narrative	
Vijoleta Herman Kaurić , How to Feed a City during the First World War – The Case of Zagreb.....	392–411
Kako prehraniti mesto med prvo svetovno vojno – primer Zagreba	
Marta Rendla , Prehrana Slovencev od šestdesetih do izteka osemdesetih let 20. stoletja	412–438
Slovenes' Diet from the 1960s to the End of the 1980s	
Danijel Vojak , Komemoracija romskih žrtava Drugog svjetskog rata u socijalističkoj Hrvatskoj, 1945 – 1991	440–461
Commemorating Romany Victims of World War II in Socialist Croatia between 1945 and 1991	

Zapisi - Notes

Peter Štih , O novi knjigi, novejši hrvaški historiografiji in novih pogledih na hrvaško zgodnjesrednjeveško zgodovino	464–497
On the New Book, Contemporary Croatian Historiography, and New Outlooks on the Early Mediaeval Croatian History.	

Jubileji – Anniversaries

Prof. dr. Stane Granda, sedemdesetletnik (Miha Seručnik)	500–502
--	---------

V spomin – In memoriam

Janko Pleterski (Božo Repe)	504–512
Intervju z Jankom Pleterskim (Marta Verginella, Božo Repe)	513–519
Primožu Simonitiju v slovo (Peter Štih)	520–522

Ocene in poročila – Reviews and Reports

Herwig Wolfram, Das Römerreich und seine Germanen. Eine Erzählung von Herkunft und Ankunft (Peter Štih)	524–526
Jonas Sellin, Unrests Welt. Weltverständnis und Ordnungsentwürfe in den Chroniken des Jakobs Unrests (Peter Štih)	527–529
Janez Toplišek, Rodoslovje. Vodnik po poteh naših prednikov. Kako izdelati družinski rodovnik (Boris Golec)	530–531
Giuseppe Cuscito, Trieste. Diocesi di frontiera. Storia e storiografia (France M. Dolinar)	532–534
Andrej Rahten, Med Kakanijo in Wilsonio, Poklicne in politične preizkušnje Hansa Schwegla alias Ivana Švegla (Peter Vodopivec)	535–538
Alfred Rosenberg, Die Tagebücher von 1934 bis 1944. Hg. Jürgen Matthäus und Frank Bajohr (Jože Maček)	539–545
Robert Knight, Slavs in Post-Nazi Austria. Carinthian Slovenes and Politics of Assimilation, 1945-1960 (Bojan Balkovec)	546–547
Venček domačih: Predmeti, Slovencem sveti. Ur. Jernej Mlekuž (Rok Stergar)	548–549

* * *

Navodila avtorjem prispevkov za Zgodovinski časopis	550–553
Instructions for Authors	
Letno kazalo Zgodovinskega časopisa 72, 2018.....	554–557
Annual Content of Zgodovinski časopis – Historical Review 72, 2018	

Razprave

Klemen Škrjanec

Razvoj kranjskega mestnega grba

ŠKRJANEC Klemen, dipl. zgodovinar, SI-4000 Kranj, Hafnarjeva pot 35, klemenskrjanec88@gmail.com

Razvoj kranjskega mestnega grba

Zgodovinski časopis, Ljubljana 72/2018 (158), št. 3-4, str. 342–371, cit. 109

1.01 izvirni znanstveni članek: jezik Sn. (En., Sn., En.)

Mesto Kranj ima svoj grb že več kot 500 let. Sledi o njegovem nastanku in razvoju so precej skope, saj so večinoma izgubljene ali uničene. Ostali so nam le redki dokazi v podobi pečatov, žigov, štempljev, risb in opisov, ki nam pokažejo raztrgano pot mestnega simbola skozi zgodovino. Razprava poskuša prikazati to razvojno pot od prve znane upodobitve do današnjega grba, ki v veliki meri odstopa od tradicije. Na koncu je podan predlog mestnega grba, ki bi po heraldičnih pravilih, estetiki in barvni kombinaciji moral zastopati mesto Kranj in njegovo občino.

Glavne besede: heraldika, sfragistika, grbi, pečati, Kranj.

ŠKRJANEC Klemen, BA in History, SI-4000 Kranj, Hafnarjeva pot 35, klemenskrjanec88@gmail.com

Development of the Kranj Coat of Arms

Zgodovinski časopis (Historical Review), Ljubljana 72/2018 (158), No. 3-4, pp. 342–371, 109 Notes

1.01 izvirni znanstveni članek: jezik Sn. (En., Sn., En.)

The city of Kranj has had its coat of arms for more than 500 years. Traces regarding its origin and development are rather modest, since they are, for the most part, either lost or destroyed. All we are left with are rare pieces of evidence in the form of seals, stamps, drawings, and descriptions indicating the city symbol's tattered journey through history. The paper aims to demonstrate the developmental path from the first known depiction of the coat of arms to its modern-day version, which deviates greatly from the established tradition. A suggested coat of arms that would represent the city of Kranj and its municipality according to heraldic rules, aesthetics, and colour combination is presented at the end of the article.

Key words: heraldry, sigillography, coats of arms, seals, Kranj.

Heraldični vidik

Simbol mesta Kranja je orel, ki se danes, razen na avtomobilskih tablicah, znakih na mestnih ograjah, koših za smeti ter vratih mestne občine, ne uporablja več tako kot v preteklosti, ko je grb navdajal meščane s ponosom in jih v reprezentativnem pomenu ločeval od drugih mest. Preprost opis današnjega grba mestne občine je rdeč orel, postavljen na sivo polje zgodnjerenesančnega ščita.

Orel je poleg leva najpomembnejša in najpogostejša heraldična podoba, ki predstavlja dostojanstvo, moč, plemenitost in pravičnost.¹ V grboslovju je upodobljen kot enoglavi ali dvoglavi. Orel je predstavljen kot mitološki kralj ptic že pri zgodnjih civilizacijah in v antiki. Ravno zaradi njegovega plemenitega pomena ni presenetljivo, da so si ga za svoj reprezentativni znak izbrali vladarji in plemiči, ki so hrepeneli po obnovitvi rimskega cesarstva. Tako je bilo vse od Karla Velikega, prek Otonov in Salijcev do Henrika IV., ki je že pečatil listine v podobi orla. Vendar lahko o heraldičnem pomenu orla govorimo šele po vzpostavitvi fevdalnega sistema, ki predstavlja začetek razvoja grboslovja.² Orel je moral s svojimi razprtimi krili, perutmi, nogami, kremplji in repom v heraldičnem ščitu vedno stati strogo simetrično. Vendar pa so se oblike orlovih telesnih delov skozi stoletja spreminjale, ravno tako, kot se je spreminjala moda v heraldiki. To nam omogoča lažja datiranja nastanka grbov in pečatov. Prvi heraldični orli, ki so nastali v 12. stoletju, so bili stroge in preproste oblike. Zaznamovala jih je dvignjena glava z zaprtim, ukrivljenim kljunom in krili z malo peresi, spuščenimi navpično navzdol s polžastim zaključkom. Rep je bil preprost, skupaj spet z vozlom, noge so štrlele navpično s trupa. V poznejših obdobjih dobi podoba orla bolj elegantno in bogato obliko. Glava se poravnava vodoravno, kljun se razpre, krila se oblikujejo v polkrog in dobijo vmesna vlakna, ki dodatno zapolnijo prostor na ščitu. Jezik, ki sili iz kljuna, je vse bolj poudarjen, kakor tudi taci z ostrimi kremplji, ki tvorita pravi kot. Med njima je košat rep s peresi, ki se srpasto širijo na obe strani. 16. stoletje predstavlja najvišjo točko v ornamentnem upodabljanju heraldičnega orla. Vratna peresa so močno poudarjena v obliki kodrov ali plamen. Peruti so zvezdaste oblike, taci sta podobni žabjim krakom, rep je skodran, močno povečan in nenaravno razprostrirajoč. V vsakem praznem prostoru so še dodatna vmesna vlakna. Ti tipični renesančni elementi, ki razburkano obdajajo grbovno podobo, enakomerno zapolnijo prostor

¹ Germ, *Simbolika živali*, 148–152.

² Leonhard, *Das grosse Buch der Wappenkunst*, 182.

na ščitu. S tem obdobjem se razvoj heraldičnega orla konča in poznejše oblike se štejejo za neheraldične. To predvsem velja za upodobitve orla v sedeči ali leteči obliki, torej naturalistično, saj mora biti heraldični orel vedno uprizorjen frontalno, z glavo, obrnjeno na stran. Na glavi ima lahko krono ali nimb kot dodatni element, ki prinaša prestiž. Telo je gladko, brez perja ali poraščeno s perjem v obliki lusk. Na prsih je lahko postavljen tudi ščit ali prsni krajec, ki se zaključuje v peruti.³

Grb in vsi grbovni elementi so pobarvani v točno določenih heraldičnih barvah. Ločimo jih na kovine in barve. Kovini sta zlata in srebrna oziroma rumena in bela, barve pa rdeča, modra, zelena in črna. Glede podajanja barv na grb velja pravilo, da kovina ne gre na kovino ter barva ne na barvo. Grb je običajno sestavljen iz kovine in barve, nikakor ne dve kovini ali dve barvi skupaj, razen pri starejših grbih, kjer je tradicija pomembnejša. Tako je pri Valvasorjevem grbu mesta Kranja iz grbovne knjige, v katerem je rdeči orel na modri podlagi.⁴ Krajevna heraldika praviloma vsebuje samo ščit, najpomembnejši člen v heraldiki, brez drugih grbovnih elementov, ki dodajajo vrednost plemiškim in cerkvenim grbom. Najpogosteje se uporablja gotski in renesančni ščit, vse poznejše oblike pa že spadajo v čas heraldične dekadence, kjer dobijo bohotno okrasje.⁵ Na obliko ščita sta vplivala predvsem moda in čas, v katerem je grb nastal, in to po navadi z grbom ni imelo nobene zveze, saj se zdi, da je bila za snovalce grba včasih bolj pomembna oblika ščita kot pa heraldična pravila. Mestna občina Kranj danes uporablja zgodnjerenesančni ščit brez dodatnih zavihkov, ki zaznamujejo poznejša obdobja.

Z nastankom mest na Slovenskem je povezan mestni gospod, ki je imel pravico povzdigniti kraj v mesto in mu podeliti grb. V mnogih primerih so ta mesta prevzela grb mestnega gospoda. Pozneje, ko je mestna avtonomija postala dovolj močna, so si pridobili pravico postaviti svoj grb, ki so ga izbrali na podlagi zgodovine, legend ali dogodkov. Kranj se prvič omenja v 11. stoletju, njegovi meščani leta 1221, leta 1256 pa v listinah prvič zasledimo status mesta. Ta privilegij so meščanom podelili grofje Andeško-Meranski, ki so bili gospodarji mesta Kranja in hkrati največja koncentracija moči na Kranjskem v turbulentnem 13. stoletju.⁶ Upravičeno lahko trdimo, da sta tako Kranjska kot Kranj pridobila predstavniki znak prav od te bavarske rodbine. Ali so si Kranjčani sami izbrali orla ali jim ga je poklonil sam ustanovitelj, je še vedno odprto vprašanje. V 13. stoletju seveda še ne moremo govoriti o grbu mesta, ampak pečatu, saj ta še nima ščita – glavnega grbovnega atributa. Kljub prvemu odkritemu pečatu, ki ga uvrščamo na začetek 14. stoletja, lahko sklepamo, da je mesto pečatilo z enakim pečatom že kmalu po dobljenem mestnem privilegiju.

³ Leonhard, *Das grosse Buch der Wappenkunst*, 196–201.

⁴ Stanič, *Osnove heraldike*, 16.

⁵ Leonhard, *Das grosse Buch der Wappenkunst*, 118–122.

⁶ Žontar, *Zgodovina mesta Kranja*, 40–42.

Pečat iz 13. stoletja

Na listini, ki je zajemala nakup hube na Lužah iz leta 1315,⁷ je bil odkrit najstarejši pečat mesta Kranja (1). Okrogli pečat s premerom 46 mm je na starejših listinah vtisnjen v naravni vosek, pozneje pa v zelenega s skodelico iz naravnega voska. Visi na pergamentnem traku ali svileni vrvici. Z njim so bili pečateni dokumenti o raznih nakupih, prodajah, zakupih, ustanovitvah cerkvenih beneficijev, sporih in poravnava. Večkrat odkrijemo, da je mesto prislonilo svoj pečat v tuje zadeve in kot porok bdelo nad besedami, ki so bile zapisane v dokumentu. Vse omenjene listine so v nemškem jeziku. Pomembna je listina iz leta 1364, ki jo hrani državni arhiv v Pragi. Listino so izdali mestni sodnik, svet in občina meščanov v privolitev dedni pogodbi med Habsburžani in češkim kraljem Karlom IV. Luksemburžanom. V tej potrditvi, ki so jo izdala tudi druga notranjeavstrijska mesta, se prvič omenja mestni svet Kranja.⁹ Mesto je pečat uporabljalo vse do prve polovice 17. stoletja, čeprav je hranilo še dva druga novejša pečata. Verjetno gre pri pečenju leta 1632 s starim pečatom le za simbolno gesto, in ne za vsakdanjo prakso, saj je mesto želelo izkazati globoko spoštovanje dobrotniku Andreju Krölliusu za ustanovitev špitala v Kranju.

V notranjosti pečata je upodobljen enoglavi orel, ki stilsko spada v obdobje med 12. in 13. stoletje. Glavo ima dvignjeno in okroglo z velikim očesom. Kljun je rahlo razprt in ukrivljen, brez jezika. Krila ima razprta, z navpično padajočimi peresi, ki se proti koncu zvijajo v polžasto obliko. Nogi sta postavljeni navpično iz trupa, rep je preprost in spet z vozlom. Na pasu med notranjo in zunanjo krožnico je napis v latinščini: »+.S.DE CHERAINBVRGA*«. Šapast križ predstavlja invokacijo, pike in zvezda pa kot okras zapolnjujejo prostor med črkami. Pisava je majuskulna ali lapidarna z uncialnimi oblikami črk E, G in A.¹⁰ Po mnenju strokovnjakov se je ta pečat uporabljal že v 13. stoletju,¹¹ verjetno kmalu po pridobitvi statusa mesta.

⁷ Žontar, *Zgodovina mesta Kranja*, 437, napačno, da je najstarejši pečat ohranjen na listini iz 1344.

⁸ Otorepec, *Srednjeveški pečati in grbi*, 70–73.

⁹ Žontar, *Zgodovina mesta Kranja*, 49; Otorepec, *Srednjeveški pečati in grbi*, 70.

¹⁰ Žontar, *Zgodovina mesta Kranja*, 437; Otorepec, *Srednjeveški pečati in grbi*, 72.

¹¹ Melly, *Beitraege zur Siegelkunde*, 105; Ströhl, *Städte-Wappen von Österreich-Ungarn*, 43; Gall, *Österreichische Wappenkunde*, 241.

Tabela 1: Listine z ohranjenim pečatom iz 13. stoletja

Datum listine	Zadeva	Vrsta pečata	Vosek	Ohranjenost pečata
1315, 25. 5.	nakup hube na Lužah ¹²	viseči	naravni	zelo slaba, ploskev močno zlizana
1344, 28. 3.	prodaja med Brniškimi in cerkvijo na Šmarjetni gori ¹³	viseči	naravni	dobra, spodnji rob odkrušen ¹⁴
1364, 18. 2.	soglasje z dedno pogodbo ¹⁵	viseči, v skodelici	naravni	zelo dobra
1401, 17. 8.	ustanovitev maše v župnijski cerkvi ¹⁶	viseči	naravni	slaba, okrušeni robovi
1424, 22. 5.	poravnava spora med župnikom in mestom glede novega župnišča ¹⁷	viseči, v skod. iz naravnega voska	zeleni	zelo slaba, ohranjen le polovico
1452, 13. 9.	prodaja posestev župnijske cerkve za njeno popravilo in ustanovitev kaplanije ¹⁸	viseči, v skod. iz naravnega voska	zeleni	zelo slaba, ohranjena samo spodnja polovica
1483, 16. 9.	ustanovitev špitalske kaplanije ¹⁹	viseči, v skod. iz naravnega voska	zeleni	slaba, sredinski del odpadel
1494, 25. 4.	ustanovitev kaplanije pri oltarju sv. Nikolaja ²⁰	viseči, v skod. iz naravnega voska	zeleni	dobra, ponekod odkrušen
1508, 3. 6.	daritev kranjskega župnika Matije Operta bratovščini sv. Rešnjega telesa ²¹	viseči, v skod. iz naravnega voska	zeleni	zelo dobra
1508, 19. 6.	potrditev daritve kranjskega župnika ²²	viseči, v skod. iz naravnega voska	zeleni	slaba, ponekod odkrušen, manjka osrednji del
1632, 8. 7.	ustanovitev špitala ²³	viseči, v skod. iz naravnega voska	zeleni	slaba, preperel

Pečat iz prve polovice 16. stoletja

Ščit je najpomembnejši sestavni del grba, saj brez njega ne moremo govoriti o grbu. Kdaj točno dobi mesto Kranj grb, ne vemo, vemo pa, da so Kranjčani zamenjali pečat v prvi polovici 16. stoletja, na katerem se pojavi orel v ščitu (4). Takrat je prvič upodobljen mestni grb Kranja v mestnem pečatu. Prvič je ohranjen iz leta 1518 na listini, ki je naslovljena ljubljanskemu škofu Krištofu Ravbarju glede novosezidane Rožnvenske cerkve. Listina je v latinščini, saj je bila naslovljena na

¹² ARS, 1315 V 25.

¹³ ARS, 1344 III 28.

¹⁴ Na hrbtni strani odtisnjen s sedmimi dvojnimi ovalnimi odtisi.

¹⁵ NAP, 1364 II 18.; Otorepec, *Srednjeveški pečati in grbi*, 70.

¹⁶ GMK, 1401 VIII 17.; Otorepec, *Srednjeveški pečati in grbi*, 70–71; *Kranjski mestni svet naznanja*, 28.

¹⁷ NŠAL 101, 1424 V 22.; *Gradivo za zgodovino Ljubljane v srednjem veku*, 63.

¹⁸ ARS, 1452 IX 13.; Otorepec, *Srednjeveški pečati in grbi*, 72.

¹⁹ ARS, 1483 IX 16.; Otorepec, *Srednjeveški pečati in grbi*, 72.

²⁰ GMK, 1494 IV 25.; *Kranjski mestni svet naznanja*, 34.

²¹ ARS, 1508 VI 3.

²² ARS, 1508 VI 19.

²³ ARS, 1632 VII 8.

poglavarja ljubljanske cerkve. Pečat je ohranjen v fragmentu, vidi se samo zgornji del pečatnega napisa. V Otorepčevi knjigi je napisano, da je najstarejši mestni pečat, odtisnjen s tem pečatnikom, iz leta 1530, vendar pa je bil v uporabi že vsaj 12 let prej oziroma prav mogoče od samega začetka 16. stoletja. Pečat je enake oblike kot iz 13. stoletja, okrogel s premerom 46 mm. Napis na traku okoli pečatne podobe je skoraj enak prvotnemu, tudi ta ne nakazuje na mesto ali skupnost. Napis v latinščini se glasi: »+S+DE+CHERH INBVRGA+«. Trak je prekrit s ščitom na spodnjem delu pečata in ločuje besedo mesta med črkama H in I. Poleg dodanih križev, ki ločujejo besede, je drugačna črka H, ki nadomesti črko A v starem pečatu. Ker pa je napis skoraj popolnoma enak tistemu iz 13. stoletja, Otorepec upravičeno sklepa, da je omenjena črka zmota, ki je nastala pri vrezovanju pečatnika. Vendar se Kranjčani očitno niso ozirali na to marginalno napako. V koraku s časom je tudi ščit, ki je zgodnjerenesančne oblike z dvema urezninama na obeh straneh, ki naj bi po Otorepcu predstavljal razpotegnjeno živalsko kožo. Očitno je ščit privezan na dva jermena, ki sta pritrjena na trak, tako da ne visi v zraku. Za njim se komaj vidno opazi konec traku, ki se vije za hrbtom ščita, z dodatnim križem. Kot rečeno, se v ščitu, ki sicer precej neenakomerno zapolnjuje notranjost pečata in opazno sili bolj proti spodnjemu zunanjemu robu, nahaja orel, ki je stilno postavljen v sredino 15. stoletja in na začetek 16. stoletja. Glava, ki gleda naprej, v heraldično desno, je postavljena bolj vodoravno, z razprtim kljunom in štrlečim jezikom. Oko je manjše in manj vidno. Vrat je debelejši in dodana so mu vratna peresa. Krila oblikujejo polkrog in izgubijo polžaste konice, ki jih nadomestijo dodatna vlakna. Tudi med peresi na krilih so vtaknjena vlakna, ki še bolj zapolnijo prostor. Štrleči nogi oblikujeta pravi kot, kremplji na prstih so jasno vidni in zastrašujoči. Rep je še vedno dokaj preprost, bolj razširjen, repna peresa na koncih se oblikujejo v kavlje.²⁴

Zelo zanimiv se zdi predmet, ki ga je pečatorezec izdolbel nad ščitom. Majhna krona, ki je točno nad ščitom, je rahlo nerodno postavljena, saj bi jo pričakovali ali na orlovi glavi ali na tem mestu, kjer je, vendar veliko večjo, ki bi služila kot okrasje ščitu. Žontar piše, da so v 16. stoletju Kranjčani svojemu orlu postavili knežji klobuk na glavo.²⁵ O tem govori tudi Ströhl, avstrijski heraldik, ki ga po vsej verjetnosti povzema tudi Žontar, ki opisuje orla, okronanega s knežjim klobukom na mestnem pečatu v 18. stoletju, ter da ga pečat v 13. stoletju še ni imel.²⁶ Otorepec poda mnenje, da gre za poskus prilagoditve grbu dežele Kranjske,²⁷ ki je cesarsko krono dobila zaradi zvestobe cesarju Frideriku III. leta 1463, poleg nadgradnje srebrne barve v zlato. Da pa gre zgolj za poskus, izdaja lega, saj bi ponosni lastniki grba verjetno krono postavili, kamor spada, in ne sramežljivo na vrh ščita.

²⁴ Otorepec, *Srednjeveški pečati in grbi*, 74.

²⁵ Žontar, *Zgodovina mesta Kranja*, 48.

²⁶ Ströhl, *Städte-Wappen von Österreich-Ungarn*, 43.

²⁷ Otorepec, *Srednjeveški pečati in grbi*, 74; Žontar, *Zgodovina mesta Kranja*, 48.

Tabela 2: Listine z ohranjenim pečatom iz prve polovice 16. stoletja

Datum listine	Zadeva	Vrsta pečata	Vosek	Ohranjenost pečata
1518, 11. 11.	prošnja ljubljanskemu škofu za potrditev kaplana v novi Roženvenski cerkvi ²⁸	viseči, škod. iz naravnega voska	zeleni	zelo slaba, ostal samo zgornji del napisa
1530, 20. 3.	prodaja občinske njive ²⁹	viseči, škod. iz naravnega voska	zeleni	zelo slaba, odpadel zunanji rob ³⁰
1530, 14. 9.	potrjevanje menjave hiš med meščani in ljubljanskim škofom ³¹	viseči, škod. iz naravnega voska	zeleni	zelo dobra
1534, 1. 11.	kredenčno pismo kranjskih mest poslancem na dvor ³²	vtisnjen	zeleni	zelo slaba, osrednji del in del napisa izbit
1542, 17. 6.	prodaja občinske njive ³³	viseči, škod. iz naravnega voska	zeleni	zelo dobra
1544, 26. 7. ³⁴	predlog ljubljanskemu škofu za beneficiat pri sv. Lenartu ³⁵	viseči, škod. iz naravnega voska	zeleni	zelo dobra

Mali sodni pečat iz prve polovice 16. stoletja

Istočasno se je od prve polovice 16. stoletja³⁶ do prve polovice 18. stoletja uporabljal manjši sodni pečat (5). Uporabljen je bil za pečatenje listin v sodnih oziroma pravnih zadevah.³⁷ Prvič je ohranjen na listini iz leta 1541. Pečat je okrogle oblike s premerom 25 mm. V njegovi notranjosti je postavljen poznorenesančni ščit in na njem nekronani orel. Na zunanjem pasu med notranjo in zunanjo krožnico je napis: »SEC. IVDICIALE CRAINBVRGENSE«. V nadškofijskem arhivu so ohranjeni tudi primerki pečata,³⁸ ki je bil odtisnjen na papir, v t. i. obliki suhega pečata. Ta oblika pečatenja je zaživela v 17. stoletju.

²⁸ GMK, 1518 XI 11.; *Kranjski mestni svet naznanja*, 38.

²⁹ ARS, 1530 III 20.

³⁰ Na hrbtni strani vtisnjen protipečat.

³¹ NŠAL 101, 1530 IX 14.; Čipić Rehar, *Listine Nadškofijskega arhiva Ljubljana*, 72.

³² ZAL LJU 0333, 1534 XI 1.

³³ ARS, 1542 VI 17.

³⁴ Pri Otorepcu, *Srednjeveški pečati in grbi*, 293, napaka, saj je julij namesto junij.

³⁵ NŠAL 101, 1544 VII 26.; Čipić Rehar, *Listine Nadškofijskega arhiva Ljubljana*, 97.

³⁶ Otorepec, *Srednjeveški pečati in grbi*, 75, ima napačno navedeno, da je s konca 16. stoletja; Žontar, *Zgodovina mesta Kranja*, 68–69, tudi, da je iz 15. stoletja.

³⁷ Otorepec, *Srednjeveški pečati in grbi*, 75.

³⁸ NŠAL 101, 1643 VIII 8.; NŠAL 101, 1660 XI 12.; NŠAL 101, 1661 I 9.

Tabela 3: Listine z ohranjenim sodnim pečatom iz druge polovice 16. stoletja

Datum listine	Zadeva	Vrsta pečata	Vosek	Ohranjenost pečata
1541, 24. 3.	prodaja njive v Voklem ³⁹	viseči, skod. iz naravnega voska	zeleni	dobra
1572, 7. 8.	prodaja kmetije v Zadragi ⁴⁰	viseči, skod. iz naravnega voska	zeleni	slaba, na robu odkrušen
1576, 25. 3.	prodaja zemljišča na Gorenji Beli ⁴¹	viseči, skod. iz naravnega voska	zeleni	slaba, na robu odkrušen
1611, 20. 4.	sporočilo o zavezi dajatve za večno luč pri pokopališču farne cerkve ⁴²	viseči, skod. iz naravnega voska	zeleni	zelo slaba, preperel

Pečati kranjske mestne pisarne iz 18. in 19. stoletja

Avstrijski heraldik Hugo Gerard Ströhl je pri opisu pečata, ki so ga Kranjčani uporabljali v 13. stoletju, navedel tudi pečatni napis iz 18. stoletja: »STAT CHRAINBVRC SIGILL«. Ströhl omenja, da orel na prvem kranjskem pečatu še ni imel na glavi krone, v 18. stoletju pa je dobil knežji klobuk (8).⁴³ Otorepec povezuje obe kroni v primeru mesta Kranja s posnemanjem cesarske krone v deželnem grbu. Ströhlovo in Žontarjevo trditev, da je omenjena krona knežja, pripisuje njeni majhnosti in zaobljenosti.⁴⁴ Pečat je bil v uporabi od druge polovice 18. pa vse do sredine 19. stoletja.

Istočasno je mesto uporabljalo pečat, s katerim so se želeli vrniti k tradiciji kranjskega pečatenja iz 16. stoletja. Z njim so pečatili v 90. letih 18. stoletja in v prvi polovici 19. stoletja (10). Napis okoli pečata je bil: »STAT CREINBVRC IN CREIN«. Glavna zanimivost na pečatu je krona, ki ne leži na orlovi glavi, temveč v pečatnem napisu in zapolnjuje prostor med besedami. Ponovno, kot v pečatu iz prve polovice 16. stoletja, so si Kranjčani izdelali pečat z dvomljivo krono, ki jo, kakor se izrazi Otorepec, sramežljivo postavijo nad ščit ali, v tem primeru, med pečatni napis.

Oba zgoraj omenjena pečata iz 18. stoletja sem našel v obliki suhega pečata. Pečatenje v vosek je postalo v zadnjih dveh ali treh stoletjih bolj redkost kot pravilo in so ga uporabljali samo za svečane primere. Vendar je tudi suho pečatenje počasi izginjalo iz prakse, v 19. stoletju se pojavijo s črnilom odtisnjeni štemplji. V zadnji četrtini 19. stoletja in vse do konca skupne države pod žezlom Habsburžanov so bile v uporabi tudi nalepke pečatov. Njihov prvotni namen je bila vrnitev k tradiciji pečatenja, saj so bile na dokument pritrjene tako, da jih je prejemnik moral pretrgati, če je hotel prebrati vsebino pošiljke. Vendar pa niso bile namenjene le

³⁹ ARS, 1541 III 24.

⁴⁰ ARS, 1572 VIII 7.

⁴¹ GMK, 1576 III 25.; *Kranjski mestni svet naznanja*, 42.

⁴² ARS, 1611 IV 20.

⁴³ Ströhl, *Städte-Wappen von Österreich-Ungarn*, 43.

⁴⁴ Otorepec, *Srednjeveški pečati in grbi*, 75.

varovanju vsebine, temveč tudi overovitvi listine. V teh primerih je bila nalepka prilepljena na papir ali, v primeru vsebinsko obširnejšega dokumenta, tudi na vrstico, ki je skupaj držala liste. V ta namen notarji še danes pečatijo izdane dokumente. Na nalepkah iz preloma 19. stoletja je bil kronan orel z napisom: »ŽUPANIJA*V KRANJI*« in na novejšem: »ŽUPANSTVO*KRANJ*« (18). Nalepke so izdajali v modri ali rdeči barvi.

Grb Andeško-Meranskih grofov in broša iz karolinškega obdobja

V visokem srednjem veku se pojavijo prvi grbi in prva pravila, s pomočjo katerih so se grbi začeli ločevati med seboj. Vendar je za mestno heraldiko še vedno malo prostora, saj je do konca srednjega veka še močno v povojih. V tem obdobju že zasledimo prve omembe in prve upodobitve, ki kažejo, da mestni grbi že preidejo iz pečatne podobe na grbovno. Strokovnjaki, ki so se ukvarjali z zgodovino mesta Kranja ter njegovim simbolom, so sprejeli tezo, da grb izvira iz rodbinskega grba grofov Andeško-Meranskih.⁴⁵ V grbu naj bi imeli rdečega leva na beli in zlatega orla na modri podlagi.⁴⁶ Točna določitev barv je zaradi pomanjkanja arhivskega gradiva precej otežena, saj avtorji navajajo različne barve. Otorepec navaja belega orla na modrem polju in s tem popravlja Žontarja, ki trdi, da je orel rdeče barve.⁴⁷ Tudi priznani avstrijski heraldik von Siegenfeld, ki povzema pesem Konrada von Mure, piše o belem orlu na modrem polju. V isti sapi doda, da je ta grb prevzela Kranjska in spremenila barvi.⁴⁸ To se je nedvomno zgodilo v 13. stoletju, saj je takrat nosil naziv deželnega kneza oziroma njegovega namestnika Henrik IV., ki je umrl leta 1228. Verjetno sta Kranj in Kranjska prevzela orla še v času Henrikovega življenja, v prvi četrtini 13. stoletja. Obstaja tudi teorija, da naj bi kranjski mestni simbol izviral iz tirolskega grba: na srebrnem polju rdeč okronan orel z zlato prsno prepono.⁴⁹ Andeško-Meranski grofje so imeli svoja posestva na Bavarskem in Tirolskem, tako da bi lahko oba simbola, ki so ju postavili v svoj grb, prevzeli iz obeh deželnih grbov ali obratno. Ta barvna kombinacija sovпада z upodobitvijo v Kranjskem antifonariju iz 15. stoletja, vendar bi po tej teoriji bili kranjski meščani pozneje primorani zaradi želje po edinstvenosti spremeniti barvo ozadja iz srebrne v modro.

Leta 1953 so na mestu nekdanjega mestnega pokopališča okoli farne cerkve v grobovih odkrili domnevni dokaz o še starejšem izvoru mestnega grba. Odkrili so zaponko, datirano v 9. stoletje, na kateri je upodobljena ptica.⁵⁰ V notranjosti je ptičja figura z razprtimi krili in na svojo levo stran obrnjeno glavo. Broša je bila že

⁴⁵ Gall, *Österreichische Wappenkunde*, 241; Žontar, *Zgodovina mesta Kranja*, 48; Otorepec, *Srednjeveški pečati in grbi*, 74.

⁴⁶ Schultes, *Diplomatische Beyträge*, 224–225.

⁴⁷ Žontar, *Zgodovina mesta Kranja*, 48; Otorepec, *Srednjeveški pečati in grbi*, 74.

⁴⁸ Siegenfeld, *Das Landeswappen der Steiermark*, 256.

⁴⁹ Adam, »Kranjski antifonar in grb mesta Kranja«, 4.

⁵⁰ *Grobišče Župna cerkev iz leta 1953*, 220–221.

ob odkritju zelo slabo ohranjena.⁵¹ Tudi arheološka izkopavanja leta 1964 na istem mestu so odkrila zanimiv predmet z motivom orla, bronasto fibulo s premerom 35 mm, iz druge polovice 10. ali z začetka 11. stoletja.⁵² Na osrednjem polju je upodobljen orel z razprtimi krili. Zaradi slabega odlitka se ne da določiti, v katero smer je obrnjena glava. Podobne zaponke so bile najdene v Slovenj Gradcu, na Ptuj in Žalah pri Zasipu, kar bi lahko pričalo o skupni delavnici v zahodnem alpskem prostoru.⁵³

Lahko bi domnevali, da ti dve najdbi prikazujeta začetke kranjske mestne heraldike, ki naj bi segali vse do merovinške ali karolinške dobe.⁵⁴ Vendar je argumentov za to zelo malo. Konec koncev gre v tem primeru za funkcionalen predmet v vsakdanjiku, s katerim so si bogatejši sloji spenjali svoja oblačila in bi orel lahko pomenil statusni simbol ali modo takratnega časa. Na žalost je podoba na zaponkah komaj vidna zaradi razjedene kovine in predstavlja problem pri določitvi vrste ptice, vendar pa se v literaturi vedno uporablja beseda orel. Še bolj pa bode v oči dejstvo, da se je heraldika začela razvijati šele v času križarskih vojn konec 11. stoletja in še takrat so bili nosilci grbov posamezniki ali skupine, nikakor pa še ni obstajala mestna heraldika. Motiv orla v merovinški, karolinški in ketlaški kulturi tudi ni redkost, kar potrjujejo tudi fibule, najdene drugod po Sloveniji, Avstriji in Nemčiji.⁵⁵ Ker pa skoraj zagotovo ne gre za mestni grb, bi lahko bila ta podoba orla vseeno vir, iz katerega so mestni veljaki v 13. stoletju črpali ideje za svoj novi privilegij. Vendar pa je teza o izbiri Andeško-Meranskega orla kot orla iz heraldične prazgodovine bolj verjetna.

Antifonarij iz leta 1491

Orel v ščitu na mestnem pečatu iz prve polovice 16. stoletja verjetno ni prvi upodobljeni mestni grb Kranja. Ta naziv bi si lahko zaslužili dve risbi⁵⁶ v antifonariju iz leta 1491, ki ga hrani Nadškofijski arhiv v Ljubljani (2 in 3).⁵⁷ Kranjski antifonarij v dveh kodeksih je pripadal stari knjižnici župnijske cerkve sv. Kancijana in tovarišev in naj bi nastal v luči prenove kranjske cerkve.⁵⁸ Kodeksa vsebujeta liturgična besedila za bogoslužje in na pesniški način oblikovano zgodbo oglejskih mučencev, zaščitnikov kranjske župne cerkve. Avtor je bil Ioannes von Werd de Augusta iz današnjega Donauwörtha pri Augsburgu.⁵⁹ Bil je potujoči iluminator, kakor ga je opredelila Golobova, saj naj bi bil tako pisec besedila, not in tudi kre-

⁵¹ Knific, *Pismo brez pisave*, 89.

⁵² *Grobišče Župna cerkev iz leta 1964, 1965 in 1966*, 59.

⁵³ Knific, *Pismo brez pisave*, 89; Kemperl, »Štiri orlovske zaponke«, 11–12.

⁵⁴ Kastelic, »Staroslovanski Kranj«, 48–49.

⁵⁵ Kemperl, »Štiri orlovske zaponke«, 13.

⁵⁶ NŠAL 102, a. e. 18, š. 9 in a. e. 19, š. 10.

⁵⁷ Adam, »Kranjski antifonar in grb mesta Kranja«, 4.

⁵⁸ Žontar, *Zgodovina mesta Kranja*, 139; Kos, *Srednjeveški rokopisi v Sloveniji*, 149.

⁵⁹ Snoj, *Zgodovina glasbe na Slovenskem*, 75.

ator čudovitih slik.⁶⁰ Zaradi zahtevnosti dela je mogoče trditi, da je pri nastanku rokopisa sodelovalo več mojstrov, ki bi potrebovali skriptorij in bogato založeno knjižnico, iz katere bi črpali gradiva za pripravo dela. To bi bilo po vsej verjetnosti prevelika naloga za srednjeveški Kranj.

Pomembni sta prvi strani prvega in drugega zvezka. Spodnjo stran tvori angel, ki v svojih rokah na vsaki strani drži po en zgodnjerenesančni ščit. Na prvi strani prvega kodeksa je spodnji del angela odrezan, tako tudi spodnji del obeh grbov. Angel v obeh risbah drži v desni roki grb z dvoglavim modrim orlom na zlatem polju s polmesecem v rdeče-beli šahovnici, v levi pa grb z enoglavim rdečim orlom na srebrnem polju.⁶¹ Grba sta v obeh primerih zanimiva in posebna, saj naj bi predstavljala grba dežele Kranjske in mesta Kranja. Vendar pa prvi opisi kodeksov, ki ga podajata Stele in tudi Žontar, ki povzema slednjega, ne navajajo lastnika grbov, ampak samo njun opis. Golobova navaja, da je rdeči orel na beli podlagi grb Kranja in temnomoder orel na srebrni osnovi grb Kranjske. Omenja tudi, da je imel dvoglavi orel verjetno tudi zlato krono, kar priča o habsburški hiši nad deželo Kranjsko.⁶² Vendar pa nekaj let pozneje v katalogu o knjižnem slikarstvu v srednjeveških rokopisih piše o dvoglavem habsburškem orlu in grbu dežele Kranjske.⁶³ Pri tem gre najbrž za napako, ker se datira nastanek antifonarija v leto 1491, tik pred smrtjo Friderika III., ki je, kot vsi cesarji, v svojem grbu nosil cesarskega, črnega dvoglavega orla na zlati podlagi, in nikoli modrega orla. Tudi pri zamenjavi grba dežele Kranjske in mesta Kranja gre najbrž za zmoto. Prav mogoče bi bilo, da sta bila ščita že predhodno narisana, njuni vsebini pa šele ob naročilu. O tem bi lahko pričale skicirane orlove tace v deželnem grbu, ki verjetno predstavlja prostor za cesarskega orla, saj jih v mestnem grbu, ki je namenjen za poljubni grb naročnika, ni. Možno je tudi, da Johannes ni natančno vedel, kako je videti deželni grb in da sta kodeksa v tem primeru nastala v Augsburgu, od koder prihaja pisar. Vendar to tezo izpodbija Golobova. Zakaj bi torej Johannes v svojem imenu še posebej poudaril, da prihaja iz Augsburga?⁶⁴

Za naše področje je zanimiv grb, ki naj bi predstavljal grb mesta Kranj. Gre za rdečega enoglavega orla na srebrni podlagi. Če vzamemo v obzir, da sta kodeksa nastala leta 1491, je to zagotovo prvi do zdaj odkriti grb mesta Kranja. Dolgo je veljalo, da je najstarejši grb Kranja naslikan v Valvasorjevih knjigah, kjer najdemo tudi barvno upodobitev – v modro polje postavljen rdeči orel. To barvno kombinacijo danes strokovnjaki zavračajo kot neheraldično in jo postavljajo v obdobje heraldične dekadence. Modra in rdeča v heraldiki predstavljata barvi in gresta skupaj s kovino, kot sta zlata in srebrna, ne ena z drugo. Zanimivo je, da je v Kranjskem antifonariju naslikan grb v rdeče-srebrni barvni kombinaciji, skoraj 200 let pozneje pa v rdeče-modri. Pozneje so grb upodabljali po Valvasorjevi rdeče-modri, pri čemer orel nikoli ni postavljen v srebrno polje. Je mogoče, da je modra

⁶⁰ Golob, »Johannes von Werd de Augusta – potujoči iluminator?«, 387–395.

⁶¹ Kos, *Srednjeveški rokopisi v Sloveniji*, 173–174.

⁶² Golob, »Johannes von Werd de Augusta – potujoči iluminator?«, 387.

⁶³ Golob, *Manuscripta*, 42.

⁶⁴ Golob, »Johannes von Werd de Augusta – potujoči iluminator?«, 391.

barva v antifonariju zbledela? To bi bilo mogoče trditi pri poslikavi v drugi knjigi, kjer se ponekod po ščitu opazi odtenek temnejše barve, a gre po vsej verjetnosti za senčenje celotne podobe ali za predhodno skico, kot je v primeru orlovih tac v grbu dežele Kranjske. Nikakor pa tega ne moremo trditi v primeru prve knjige. Tam se barvi polj v obeh ščitih razločno vidita, tako srebrna v primeru grba Kranja, kot tudi zlata pri grbu Kranjske. Tudi barvi angelovih kril in orla v deželнем grbu sta modri, v drugi knjigi sicer malce zbledeli, vendar v prvi izrazito poudarjeni, tako da ne moremo trditi o modrem polju pri grbu Kranja v drugi knjigi. Na žalost pa sta obe upodobitvi orla v mestnem grbu v slabem stanju, še posebno v prvi knjigi. Če je orel v deželнем grbu ohranjen skoraj popolno, tega za mestni grb na drugi strani nikakor ne moremo reči. Rdeča barva je ponekod zbledela in v primerjavi z deželnim se zdi orel kot ponesrečeno izbrisan. Razprta krila s peresi in vmesnimi vlakni so še vidna, orlova glava, ki gleda v desno, je komaj zaznavna. Zanimiv je vrat, ki je na prvi pogled podoben labodjemu ali zmajskemu, zavitemu v svojo desno stran. Tudi višina glave je postavljena precej više kakor pri deželнем orlu. Ampak v tem primeru gre verjetno samo za zbledelo barvo na drugi strani orlovega vratu ali zgornjega dela telesa. Tudi v drugi knjigi je mestni orel slabše ohranjen kakor deželni, saj ni sledu o njegovem kljunu in tacah. Ampak njegovo telo z razprtimi krili, vratom in repom je lepo vidno in daje vtis stilske podobe iz sredine 15. stoletja. Njuno slabo stanje je posledica lege v levi angelovi roki, ki postavlja grb proti desnemu spodnjemu kotu lista, ki se uporablja predvsem za listanje rokopisa. Zaradi zanimivosti prve strani pri obeh rokopisih je razumljivo, da je tisti del lista prišlo precej radovednih rok.

Valvasorjevi upodobitvi

V obdobju novega veka se skrb za ohranitev in čuvanje simbolov zelo poveča. V tem obdobju čutimo veliko sprememb v stilih, saj so na heraldiko vplivali različni slogi in moda takratnega časa. Valvasor nam poda dva grba mesta Kranja, barvno upodobitev v Veliki grbovni knjigi iz let 1687/88⁶⁵ in Slavi vojvodine Kranjske, ki je izšla leta 1689⁶⁶ (6 in 7). V zaključku 9. knjige Slave vojvodine Kranjske nam predstavi grbe mest in trgov, med temi najdemo tudi grb mesta Kranja. Valvasor postavi orla v ščit zgodnjerenesančne oblike. Orel ima široko razprta krila, z zelo dolgim ukrivljenim vratom in nogama. Na vratu so izrazita peresa, glava je majhna z izrazitim očesom, kljun ima rahlo odprt z iztegnjenim jezikom. Taci z razširjenimi prsti brez krempljev tvorita pravi kot, vmes je preprosto oblikovan rep. Tako kot ščit tudi podoba orla stilno spada v čas renesanse. Drugi grb je v Veliki grbovni knjigi, ki še vedno preseneča s svojo obsežnostjo in umetniškim delom. Delo obsega poleg kranjskih, ki predstavljajo skoraj polovico knjige, tudi štajerske, koroške, nemške in tudi nekaj grbov drugih dežel. Grbe je pod men-

⁶⁵ Valvasor, *Opus insignium armorumque*, 18.

⁶⁶ Valvasor, *Čast in slava vojvodine Kranjske*, 1857.

torstvom Valvasorja zbral in zrisal Bartolomej Ramschissl v letih 1687 in 1688, kar je za tako delo neverjeten dosežek.⁶⁷ V grb mesta Kranja je postavljen živo rdeč orel v blede modro polje. Ščit stilsko spada v poznogotsko obdobje s spodaj polkrožnim zaključkom. Element Valvasorjevega časa je bujno okrasje, ki se vije okoli ščita in skupaj s ščitom predstavlja t. i. baročno kartušo. Figura v notranjosti ščita je izrazito pokrita s perjem z razprtimi krili, dolgimi nogami v pravem kotu in preprostim, a košatim repom. Vrat ni zakrivljen kakor na prejšnji sliki, glava je postavljena vodoravno. Kljun je odprt z iztegnjenim jezikom. Na prvi pogled se zdi, da bruha ogenj, vendar je to verjetno samo napaka slikarja, ki se mu je čopič prehitro premaknil po površini. Zanimiv je tudi dodatek na orlovi glavi. Zdi se, kot da ima orel po zgledu pečata iz 16. stoletja na glavi sramežljivo postavljeno majhno kronico. Ker je celotno telo izrazito pernato, bi lahko sklepali, da gre za vratna peresa, ki orlu izstopajo tudi na glavi. Vendar na vratu ne zasledimo nobenih izstopajočih peres, ki bi dale primerjavo. Prav mogoče je, da se je nenavadno postavljena krona na pečatu iz 16. stoletja Ramschisslu zdela zanimiva in jo je postavil raje orlu na glavo kot pa na ščit.

V literaturi večkrat zasledimo, da je upodobitev grba Kranja v Veliki grbovni knjigi prvi barvni prikaz grba tega mesta. Brez dvoma so se mestni veljaki in heraldiki ozirali na Ramschisslovo poslikavo, saj je Kranj v poznejših obdobjih večkrat upodobljen v modro-rdeči barvni kombinaciji. Vendar nam Kranjski antifonarij poda starejšo barvno različico mestnega grba. To je rdeč orel na beli-srebrni podlagi. Zakaj Ramschissl ni upodobil grba v teh barvah? Očitno je mesto v času med nastankom Kranjskega antifonarija in Velike grbovne knjige spremenilo grb. Razmik med tema dvema dogodkoma je skoraj dve stoletji, zato ne bi bilo presemetljivo, da bi se občani med tem časom odločili za zamenjavo barve na grbovnem polju. Zanimivo je predvsem to, da so se odločili za heraldično nespremenljivo kombinacijo barv. Verjetno pa razlog tiči v tem, da ta fantomska sprememba spada v prvo polovico 17. stoletja, v vrhunec heraldične dekadence, ko so se izkrivljala stara pravila in dodajala nova, danes neheraldična.

Prošnja deželnih stanov

V letih 1837 in 1839 sta v Kranj prispeli dve pismi deželnih stanov.⁶⁸ Gubernij je potrdil predlog, da se v stanovsko grbovno knjigo poleg grbov višjega in nižjega plemstva vpišejo grbi »duhovne klopi« in deželnoknežjih mest. V prvem dopisu je bilo zaprošeno, da naj mestne oblasti deželnim stanovom pošljejo heraldično pravilno risbo grba ter njegov opis ali blazon, ki ga je mesto takrat uporabljalo. Poleg tega so zaprosili za historično razlago izvora grba ali privilegij o njegovi pridobitvi. Da pa stanovi niso prejeli zadovoljivega gradiva za svoj register, priča pismo dobri dve leti pozneje. V Ljubljani so leta 1837 prejeli natis mestnega grba

⁶⁷ Otorepec, »Valvasorjeva Grbovna knjiga«, 31–62.

⁶⁸ ZAL KRA 2, a. e. 96.

brez štita in ponovili prošnjo izpred dveh let ter jih opozorili, da mora biti grbovno polje drugačne barve od orla, ki je bil rdeče barve. Zanimivo je, da so izrazili željo po čim večji risbi grba, ki je bil na uri župnijske cerkve v Kranju. Nedvomno je, da so mestne oblasti poslale ali odtis pečata ali štampljke, in ne svojega grba. Potrditvena sredstva, kot so pečati, žigi in štemplji, so enobarvni in v primeru Kranja brez štita. Vendar pa je razumljivo, da so mestne oblasti poslale okrnjeno pošiljko svojih simbolov, saj je celotni mestni arhiv leta 1811 pogorel do tal, kot izvemo v poznejših pozivih višjih organov glede simbolov.⁶⁹ Verjetno so skupaj s celotno količino dokumentov, listin in drugih dragocenosti pogoreli tudi vsi pečatniki, žigovne matrice, štampljke in morebitni zapisi o grbu ter njegovi podelitvi. Grb, ki je ustrežal deželnim stanovom, je, sodeč po pismu iz leta 1839, imela kranjska župnijska cerkev. Nimam pa podatka o tem, ali je bil grb v notranjosti ali na zvoniku.

Grbovne knjige 19. stoletja

Konec 15. in na začetku 16. stoletja je ustvarjal polihistor Johann Ambrosius Siebmacher, ki je s svojim delom navdihnil poznejše heraldike, da so v njegovem imenu naslednja stoletja izhajale grbovne knjige. Ena izmed njih je leta 1885 izdana knjiga o mestnih grbih evropskih mest. Pri opisu grba mesta Kranja avtor povzema po Mellyu,⁷⁰ da izvira iz zgodnjih obdobj. To se navezuje na mestni pečat iz 13. stoletja, ki ga še ne moremo šteti za grb. Grb, v tem primeru pečat, ima v svoji sredini orla z desno obrnjeno glavo in razprtimi krili. Pri tem doda, da je verjetno starejša podoba v mestnem grbu vsebovala tudi krono na glavi in na prsih spono v obliki polmeseca, ki se končuje proti koncu kril. Barv grba ne poda.⁷¹ V drugem delu knjige je naslikan grb – v poznogotski krajši ščit nekako stisnjeno podobo nekronanega orla (14).

Lindova grbovna knjiga iz leta 1885 je pomembna predvsem zato, ker so grbi naslikani v barvah. Pod poglavjem Primorje, Kranjska in Dalmacija je grb Kranja opisan kot rdeči orel v modrem polju, nespremenjen že od pečata iz 13. stoletja.⁷² Uprizoritev rdečega orla se prilagaja stilu tistega časa, saj je figura precej bogato okrašena s poudarjenimi vratnimi, repnimi in krilnimi peresi z vmesnimi vlakni (15). Orel je postavljen v kvadratni ščit modre barve, ki se spodaj zaključuje v špico. Podobo motijo le rdeče obarvane orlove tace, saj so kremplji in kljun zlate barve. Glava z odprtim kljunom in štrlečim jezikom je nekronana.

Priznani heraldik Hugo Gerard Ströhl je na začetku 20. stoletja izdal knjigo z opisi grbov in pečatov pomembnih mest v deželah Avstro-Ogrske. Pod poglavjem vojvodine Kranjske je opisan tudi Kranj, njegov grb pa najdemo v zadnjem delu knjige v barvni upodobitvi (19). Avtor Kranj opiše kot nekdanje glavno mesto dežele Kranjske. Pri opisu pečata iz 13. stoletja omeni, da takrat orel še ni imel krone, v

⁶⁹ ZAL KRA 2, a. e. 5174.

⁷⁰ Melly, *Beitraege zur Siegelkunde*, 105.

⁷¹ Siebmacher, *J. Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch*, 210.

⁷² Lind, *Städte-Wappen von Österreich-Ungarn nebst den Landeswappen und Landsfarben*, 8.

prejšnjem stoletju pa orel dobi, kakor se izrazi, knežji klobuk. Napis okoli pečata iz 18. stoletja se je glasil: »STATT CHRAINBVRG SIGILL«. ⁷³ Avtor je mestni grb postavil v kvadratni ščit, ki je proti dnu zaključen s konico, v sebi pa nosi rdečega kronanega orla na modrem polju. Cela upodobitev grba je močno pod vplivi obdobja pred restitucijo ali heraldično obnovo. Grbe iz Ströhlove knjige je povzelo tobačno podjetje Abadie, ki je med letoma 1928 in 1933 izdajalo sličice grbov ter zastav mest in držav celega sveta, ki jih je kupec dobil ob nakupu cigaretnih papirčkov.

Grb v obliki štemplja

Pečat je v 19. stoletju počasi izgubljal pomen, zato sta ga zaradi krhkosti, želje po ekonomičnosti in hitrejšem birokratskem postopku, kmalu nadomestila žig in štempelj. Ströhl nam poda moderni napis na zunanjem pasu mestnega pečata. Zapis se je glasil: »MESTNO.ŽUPANSTVO.KRANJ.« ali »ŽUPANIJA.V.KRANJI.« ⁷⁴ Ströhlov moderni pečatni napis je pripadal štemplju in nalepki pečata, ne samemu pečatu, kakor se izrazi. V 19. in zgodnjem 20. stoletju so bili v uporabi številni štemplji, ki so imeli napis najprej v nemščini, potem pa v slovenščini. Odličen vir so načrti gradbenih projektov s preloma 20. stoletja, ki jih je s svojim štempljem odobrila mestna uprava. ⁷⁵ Poleg zgoraj omenjenih nam podajo tudi napis: »ME-STNO ŽUPANSTVO.V KRANJI.« Pri tem spoznamo, da je mesto slovenščino začelo uporabljati v pečatnem napisu v 80. letih 19. stoletja, prej je bil v rabi nemški jezik. Ni bilo presenetljivo, da sta se istočasno uporabljala oba. Nemški pečatni napis se je glasil: »LANDESFÜRSTL. STADT KRAINBURG« ali samo »L.F. STADT KRAINBURG« (11). Okrogli nemški štempelj je bil v uporabi vse od 30. let 19. stoletja do konca prve svetovne vojne. V svoji sredini je nosil podobo kronanega orla. Slovenska različica štemplja se pojavi v 80. letih 19. stoletja in, zanimivo, najprej nosi enako podobo kot nemški štempelj, kronanega orla (13). Vendar ne za dolgo, saj na štempljih na prelomu stoletja zaznamo nekronanega orla na popolnoma enakem štemplju (20). Hkrati sta bila v uporabi ovalni in okrogli štempelj. ⁷⁶ Ni mi znano, zakaj se je mestna občina odločila za to degradacijo, ki mi je dolgo časa ostala skrita, saj je sprememba na štemplju komaj zaznavna. Pri spremembi napisa svojega potrditvenega sredstva so želeli ohraniti svoj simbol nespremenjen, kakor je bil na nemškem štemplju. Mogoče je občina reagirala prehitro ter zbudila višjo instanco, ki je ukazala kompenzacijo za slovenski napis z degradacijo mestnega simbola.

⁷³ Ströhl, *Städte-Wappen von Österreich-Ungarn*, 43.

⁷⁴ Ströhl, *Städte-Wappen von Österreich-Ungarn*, 43.

⁷⁵ Kos, *Stavbna dediščina mesta Kranja*, 11–55.

⁷⁶ Štemplje z nemškim in slovenskim napisom sem našel v številnih arhivskih enotah v Zgodovinskem arhivu Ljubljana, Enoti za Gorenjsko Kranj in Pirčevi barvarni, Zasebnem arhivu Darje Okorn v Kranju; Kos, *Stavbna dediščina mesta Kranja*, 11–55.

Telegram dvornega svetovalca in brambni ščit

Mestne oblasti so 29. maja 1916 prejele brzojavko⁷⁷ dunajskega dvornega svetovalnega organa z zahtevo po čim hitrejši pošiljki mestnega grba, da bi se lahko zgodilo svečano odprtje »našemu visokemu zaščitniku«, nadvojvodi Karlu Štefanu. Mestni župan Ferdinand Pollak je naslednji dan odposlal telegram na Dunaj. Mestne oblasti so se odločile raje poslati blazon, ki je v slovenskem jeziku hranjen poleg dunajskega telegrama. Blazon je bil očitno gradivo za Žontarja v knjigi Zgodovina mesta Kranja,⁷⁸ saj je opis skoraj identičen. Opis se glasi: »Enoglavi orel rdeče (andeške) barve, obrnjen proti gledalcu, se postavlja na noge, razprostira krila, obrača glavo na levo. Podoben grbu dežele Kranjske do 1463.« Žontar je samo še dodal, da je bil orel nekronan.

V tistem času je bil pred mestno hišo postavljen leseni brambni ščit, ki so ga otvorili 5. decembra leta 1915. Po navodilih vojno-oskrbovalnega urada c. kr. ministrstva za notranje zadeve se je na ta način odprl sklad za vdove in sirote padlih vojakov.⁷⁹ V sredini je bil mestni grb, okoli njega pa so donatorji zabijali žebelje v dobrodelne namene. Brambni ščit Kranja je danes na žalost izgubljen, njegove slike ni bilo mogoče najti, preostala je le pesem Ivana Pirca v čast postavitvi, ki se v 3. kitici dotakne tudi mestnega grba:

*»Tam sredi na njem pa glej orla je slika,
Ponosni grb mesta, kak sreče žari;
Kot uzor plemeniti se blesti in svetlika,
Ljubav do sirot iz oči mu plamti.«⁸⁰*

Registracija javnih grbov za zaščito industrijske svojine

Obdobje Jugoslavije je bilo za slovensko heraldiko turbulentno, saj se je prekinila vez, ki je povezovala slovenske dežele z avstrijskimi. Grbi na nižjem upravnem nivoju so še obstajali v zgodnjih obdobjih novonastale države do sredine 20. let, potem pa jih je na vseh področjih zamenjal državni simbol. Leta 1925 so v Haagu sprejeli Zakon o konvenciji za zaščito industrijske svojine, ki jo je podpisala tudi Kraljevina SHS. Zakon je navajal, da se zberejo vsi javni grbi in se tako zaščitijo pred zlorabami.⁸¹ Februarja leta 1923 je potekala korespondenca med mestnim županstvom in predsedstvom pokrajinske uprave za Slovenijo glede pošiljke slike mestnega grba ali vsaj odtisa štampljke ter njenega barvnega opisa. Mestno županstvo je odposlalo odtis uradnega pečata,⁸² vendar so pozabili priložiti opis barv, ki so krasili grb. Po pritožbi dvornega svetnika so odgovorili,

⁷⁷ ZAL KRA 2, a. e. 5173.

⁷⁸ Žontar, *Zgodovina mesta Kranja*, 48.

⁷⁹ ZAL KRA 2, a. e. 1389.

⁸⁰ Sava, 1.

⁸¹ Zakon o konvenciji za zaščito industrijske svojine, 1928.

⁸² Tako je navedeno na potrdilu o oddani pošiljki, verjetno je šlo za štempelj.

da občina ne poseduje nobenih slik in odtisov mestnega grba. Še več, dodali so svoj opis grba iz Valvasorjeve Slave vojvodine Kranjske: »... je imel kranjski grb enoglavega orla, kateri je imel v vsaki peruti sedem peres in v repu tri peresa.«⁸³ Registracija javnih grbov je v mednarodni luči potekala šele leta 1928. Pisarna velikega župana ljubljanske oblasti je od županstva zahtevala grb v petih primerkih ter vsaj eno barvno reprodukcijo grba, če je mogoče. Poslani primerki pa niso bili zadovoljivi,⁸⁴ saj je pokrajinska oblast dobila pet odtisov štemplja, ki je bil takrat v rabi. Leta 1929 je v Kranj prišel še dodaten poziv glede mestnega simbola, tokrat za barvno reprodukcijo mestnega grba v štirih primerkih s priloženo zgodovinsko razlago ali historiatom. Mestno županstvo v odgovor ni poslalo slike grba, temveč le besedilo, v katerem so poudarili, da mesto Kranj ne poseduje in ni nikoli pose- dovalo svojega grba v barvah ter njegovega historiata. Dodali so, da bi se moral najeti strokovnjak za izdelavo želenega grba in zbrati listine oziroma dokumente za njegovo zgodovinsko razlago.⁸⁵

Očitno je, da je pred skoraj 100 leti kakor ponekod tudi danes vladala zmeda glede mestnih simbolov. Mesto ni dajalo nikakršnega poudarka grbu, ki jih je predstavljal. Mestna pisarna ni ločila med pečatom, žigom in štempljem. Morebitni dokumenti o historičnem pomenu grba so bili izgubljeni zaradi požara, tako da so se morali drugače znajti in razpolagati s sredstvi, ki so jim bila na voljo. To so bile šampiljke, ki so edine nosile prepoznavni znak Kranja in držale tanko nit s preteklostjo.

Upodobitev v albumu Grbi Jugoslavije

Nemško podjetje Kaffee Handelsgesellschaft AG iz Bremna je tik pred prvo svetovno vojno začelo izdelovati albume z grbi držav, dežel in mest. Slike grbov, ki so jih zbiratelji lepili v album, so postale priljubljen zbirateljski predmet. Poleg prostora za prilep sličic je album vseboval tudi opise grbov. V Jugoslaviji je bil izdan pod pokroviteljstvom podjetja Kava Hag d. d. v Zagrebu leta 1933. Avtor albuma je bil direktor arhiva v Zagrebu Emilij Laszowski s pomočjo profesorja Rudolfa Horvata in slikarke Vjere Bojničić-Zamole.⁸⁶ Poleg pospeševanja prodaje kavnih izdelkov je zbiranje grbov predvsem pozivalo k ponovnemu približevanju heraldike preprostemu človeku. Kakorkoli je bil poskus uspešen ali ne, ga je prehitela vojna.

Enota za Gorenjsko Kranj Zgodovinskega arhiva v Ljubljani hrani prošnjo di- rektorja Kraljevega državnega arhiva v Zagrebu Emilija Laszowskega. 14. novembra leta 1931 je mestno občino z namenom izdaje zbirke grbov mest in občin Kraljevine Jugoslavije prosil za natančno sliko mestnega ali občinskega grba, ki ga je nekoč uporabljala. Zlasti so ga zanimale natančne barve grba, vendar se je zadovoljil tudi s kakovostnim odtisom starega pečata ali štemplja, če barve upodobitve niso bile na

⁸³ ZAL KRA 2, a. e. 1752.

⁸⁴ ZAL KRA 2, a. e. 2110.

⁸⁵ ZAL KRA 2, a. e. 2212.

⁸⁶ Laszowski, *Grbovi Jugoslavije*, 3.

razpolago. Prosil je tudi za zgodovinsko ozadje grba ali pečata, podatke o podelitvi ali njegovo časovno rabo. Hkrati se je priporočal za kratek opis zgodovine mesta. Ampak odgovor, ki mu ga je 20. novembra namenilo mestno županstvo, ga nikakor ni mogel zadovoljiti. Bil je podoben kot v prejšnjih dopisih med višjimi instancami in mestnim načelstvom, le da tu dobimo podatek, da je celotni arhiv občine zgorel v požaru leta 1811 ter da zaradi tega občina ne poseduje svojega starega grba. Poslali so mu nekaj odtisov štempljev, ki v arhivski enoti niso priloženi, in podatek, da je grb »priobčen v Valvasorju«. ⁸⁷ Grb je povzet po Valvasorjevi Veliki grbovni knjigi – v poznogotski ščit s polkrožnim zaključkom postavljen rdeči orel na modrem polju. Orel je obrnjen naprej, v heraldično desno, brez krone (26).

Obuditev mestnega grba med vojno

Občina Kranj je med drugo svetovno vojno spadala pod nemško civilno upravo, ki je uvedla svoje zakone, izdajala nove rojstne liste, delavske knjižice itd. ter skrbela za red. Spremenili so se tudi simboli mesta oziroma bolje rečeno potrditvena sredstva. Zavrgli so stare jugoslovanske štampljke in jih zamenjali z novimi v nemškem jeziku. Zamenjali so tudi simbol, v katerem je ponovno vzletel orel. Po obdobju okupacije se začne stigmatizacija heraldičnega orla v slovenski zgodovini. Pod nacističnim vodstvom so si slovenski domobranci izbrali simbol nekdanje dežele Kranjske za svoj prepoznavni znak in ga s tem dejanjem po koncu vojne obsodili na propad. Zaradi povezave in podobnosti z nekdanjim deželnim grbom je podobno usodo doživel tudi simbol mesta Kranja.

Iz urada za turizem v Celovcu je 21. januarja 1943 na naslov mestne občine Kranj prispela prošnja po mestnem grbu in njegovem blazonu za dopolnitev zbiranja grbov Koroške. Odgovor je bil poslan 26. januarja, in sicer, da mesto ne razpolaga z nobenim večjim izrisom grba, samo malim, ki je bil odposlan. Mesto ni posedovalo blazona. ⁸⁸ Mestni veljaki tudi do druge svetovne vojne niso uredili problema mestnega grba, kot so v odgovoru iz leta 1929 predlagali. Poslani grb manjše oblike je bil verjetno eden izmed odtisov štemplja, ki jih je občina med vojno uporabljala kar nekaj. Okupator pa je očitno pobrskal po zgodovini mesta in vrnil stari mestni simbol, kamor spada. Med celo vrsto štempljev najbolj pade v oči štempelj s heraldičnim ščitom – kvadratni s konico na dnu in napisom: »STADTGEMEINDE KRAINBURG« (27). ⁸⁹ V ščit je postavljen kronan orel s široko razprtimi krili in tacami, skoraj identičen Ströhlovi upodobitvi. Uporabljal se je že kmalu po okupaciji leta 1941. Nacisti so imeli povsem drugačen odnos do potrditvenih sredstev, kar se vidi tudi v pošiljki mestne občine iz leta 1943. ⁹⁰ Na nekaj listih so natisnjeni verjetno vsi štemplji, ki jih je občina takrat uporabljala. Nekateri štemplji v svoji sredini nosijo tudi nacističnega orla, pet pa jih vsebuje orla mesta Kranja. To so

⁸⁷ ZAL KRA 2, a. e. 5174.

⁸⁸ ZAL KRA 2, a. e. 5175.

⁸⁹ ZAL KRA 2, a. e. 5084.

⁹⁰ ZAL KRA 2, a. e. 5176.

štemplji pisarne mestne občine, prijavnega, gradbenega, davčnega urada in urada za prehrano. Vse upodobitve so enake – kronani enoglavi orel.

V tovarni celuloze Goričane so leta 1943 nameravali okrasiti dvorano z lesenimi grbi gorenjskih mest. 21. maja 1943 so zaprosili mestno občino za barvno sliko ali risbo mestnega grba, zadovoljili pa bi se tudi z brezbarvno sliko, skupaj z opisom barv. Odgovora na prošnjo na žalost nisem našel, je pa 27. istega meseca prišel nov odziv iz Goričan. Mestnemu županu so se zahvalili za originalno risbo kranjskega grba, ki so jo prerisali in jo še isti dan poslali nazaj. Obstajala je neka zahteva, ki jo je postavila mestna občina Kranj, vendar zaradi manjkajočega odgovora žal ni znana. So jo pa tovarnarji zavrnili, ker naj bi bil Kranj edino izmed mest na Gorenjskem, ki jim je do tistega dneva poslalo svoj simbol. V ospredje se je postavilo tudi vprašanje stroškov, ki so kar naenkrat postali previsoki. Predlagali so, da se zadeva postavi v ozadje, dokler se ne odzovejo še druge občine.⁹¹

Nagelj mesta Kranj

Revolucija po drugi svetovni vojni in zamenjava oblasti je dokončno prekinila še tiste drobne povezave z nekdanjo skupno deželo. Brisanje sledi različnih narodnosti v skupni državi se je sicer začelo že v 30. letih, z zmago komunizma pa se je samo še bolj stopnjevalo. Vse simbole na državnem in republikanskem nivoju je prevzela rdeča zvezda, na nižji oblasti pa so na koncu 70. let začeli izbirati nove grbe, ki niso imeli nikakršne povezave s tradicijo. Razvila se je popolnoma druga smer heraldike, t. i. socialistična heraldika, ki je današnja heraldika ne priznava. Tradicionalna pravila, ki so se sicer spreminjala skozi stoletja, so bila v tem času zamenjana z novimi. Povsem normalno je, da je to obdobje dalo marsikateri grb, ki se nam danes zdi preprosto neestetski in popolnoma odmaknjen od vsakega prejšnjega vzorca.⁹² Poleg državnega in republikanskega grba se na nižjem upravnem nivoju oblikujejo občinski grbi. Kot je bila praksa v prvem obdobju Jugoslavije pred vojno, so bile občine zastopane z državnim grbom. Tako je ostalo do nekje 70. ali 80. let, ko so občine oblikovale svoje simbole. Vendar pa pečati in žigi ponekod še vedno vsebujejo samo državni grb. Izbira znaka ni bila predpisana, saj so si ga nekatere občine izbrale na podlagi zgodovinske, politične in kulturne preteklosti, druge pa so dale poudarek geslu in vrednotam Jugoslavije. Slednjih je bilo precej več.

Do konca 70. let občina Kranj še ni imela svojega prepoznavnega simbola, leta 1977 pa v Statutu občine Kranj najdemo zapis, da ima občina svoj grb.⁹³ Naslednje leto so v Odloku o proračunu občine Kranj za leto 1978 v odstavku Razporeditev prihodkov po podskupinah namenili nekaj sredstev Komisiji za določitev grba občine Kranj.⁹⁴ Leta 1979 so izdali Odlok o grbu občine Kranj, kjer je v 2. členu

⁹¹ ZAL KRA 2, a. e. 5175.

⁹² Heimer, »Socijalistička heraldika?«, 14.

⁹³ Statut občine Kranj, 1977.

⁹⁴ Odlok o proračunu občine Kranj za leto 1978, 1978.

navedeno (zaradi zahtevnega opisa ga citiram v celoti): »Grb občine Kranj ima obliko štita bele barve, ki je zgoraj raven, spodaj pa polkrožno zaključen, razmerje širine proti višini je 4 : 5. V spodnjem delu štita je v pravilen krog stilizirani cvet nageljna rdeče barve, središče kroga se krije s središčem polkrožnega zaključka štita. Stiliziran cvet nageljna je s štirimi cvetnimi listi razporejen v zgornje štiri petine kroga, v spodnji petini pa je svetna čaša. V središču sveta je peterokraka zvezda rdeče barve, katere polmer dobimo, če polmer cveta delimo z 2,5. Zvezda je z belimi črtami ločena od nageljna. Nagelj in zvezda sta tudi obrobljena s črto modre barve. Barvni toni vseh barv so enaki kot pri zastavi Socialistične republike Slovenije. V zgornji petini štita je čez celo širino napis »KRANJ« z modrimi črkami tipa grotesk (avant garde medium)«⁹⁵ (29). Opis grba oziroma blazon je zelo zapleten in strogo določen. Ne dopusti nobenih odstopanj, s katerimi bi lahko umetnik izrazil svoj navdih ali svojo predstavo simbola. Že res, da imajo uradne institucije tudi danes strogo določena pravila, kakšen je njihov grb in kako se koristi, vendar se pri heraldiki stremi k preprostosti. Jugoslovansko obdobje, ki se ponekod še danes kaže v javni sferi, je stremelo k zapleteni birokraciji, da se stvari poenotijo, podrobno predpišejo, brez odstopanja. Odraž tega je tudi grb, ki si ga brez njegove slike težko predstavljamo. Sam grb je sestavljen brez zgodovinske tradicije, ki obstaja že od srednjega veka. Namesto rdečega orla je v štitu postavljena zvezda, iz katere raste nagelj. Pri izbiri občinskega grba se zelo čuti vpliv obdobja in mode, saj je poleg rdeče zvezde tudi nagelj ljudski simbol – roža, ki cveti maja. Zanimivo je, da je v statutu Mestne občine Kranj leta 1977 prvič zapisano, da ima mesto svoj grb, saj se šele naslednje leto izbere komisija za izbiro grba, ki ga podajo leta 1979 v odloku. Postavlja se vprašanje, ali gre tu za prehitevanje dogodkov, da bi lahko sledili trendu drugih mest, ki so v tistem času že objavljala svoje simbole. Tudi neidentificiran znak na platnici Kranjskega zbornika iz let 1970 in 1975 mi ostaja neznanka (28). Platnici zbornika iz let 1980 in 1985 nosita socialistični nagelj, ki ga je takrat uporabljala mestna občina, v prejšnjih dveh izvodih pa je upodobljen orel. Znak spada pod takratni vpliv in ga nikakor ne moremo zamenjati z grbom, saj nima štita. Sestavljen je iz trojnega kroga, v prvi krog je postavljena orlova figura, drugi krog predstavlja sam orel, tretjega pa tvori s svojimi krili, v katerem sta upodobljena vrat in glava. Znak brez dvoma predstavlja mesto Kranj, vendar pa na žalost ne obstaja noben meni znan vir ali literatura, ki bi potrdila ali ovrgla to tezo.

Današnji grb Mestne občine Kranj

Danes skoraj ne poznamo več izraza mestni grb, saj so ga povečini zamenjali občinski grbi. Tako lahko v primeru Kranja govorimo o grbu Mestne občine Kranj. Mesto je sprejelo nov občinski simbol v odloku o simbolih občine Kranj 26. 9. 1990. Odlok je bil objavljen v Uradnem listu Republike Slovenije 19. 10. 1990 in v njem je zapisano: »Grb občine Kranj ima obliko zgodnjerenesančnega

⁹⁵ Odlok o grbu občine Kranj, 1978.

ščita z obojestranskim plitvim vrezom bočne strani, kobaltno-sivo-črnim poljem in orlom z razprtimi krili in na desno obrnjeno glavo. Orel je cinober-rdeče barve. Osnova za figuro orla, dimenzijska razmerja, obliko ščita in barvno kombinacijo je zgodovinski grb iz pečatnika iz leta 1530⁹⁶ (30). Javnost je prvič ugledala novo obliko grba v Uradnem listu Republike Slovenije 30. 9. 1991, kjer je bila objavljena Grafična podoba grba občine Kranj, sprejeta 16. 9. 1991.⁹⁷ Ta grb in blazon občina uporablja še danes.

Kot navedeno, je občina povzela obliko ščita in grbovno podobo iz pečata, ki je bil uporabljan v prvi polovici 16. stoletja, prvič leta 1518. Sicer je neroden napis: »grb iz pečatnika iz leta 1530«, saj pečatnik zagotovo ni iz omenjenega leta, ampak je starejši. Bolje bi se prilegal izraz: »pečat iz leta 1530«. To leto je omenjeno zato, ker je tam najbolj ohranjen. Orel in ščit, ki so ju sodobni umetniki zelo modernizirali, bi lahko izvirala iz omenjenega pečata; kar se tiče kombinacije barv, pa je zadeva bolj nejasna. Pečat je bil vtisnjen v naravni ali zeleni vosek, torej nam ne poda barv. Ker so moderni odtenki po pantone lestvici neheraldični, bom raje namesto o kobaltno-sivo-črni barvi in cinober-rdeči preprosto pisal o sivi in rdeči. Rdečo barvo orla nam poda tako Kranjski antifonarij iz leta 1491, kot tudi Valvasorjeva grbovna knjiga, ki je dolgo časa veljala za prvo barvno upodobitev grba mesta Kranj. Vendar je ščit v antifonariju bele barve, pri Valvasorju pa modre. Ne ve se, iz katerega vira je Mestna občina Kranj leta 1990 prevzela sivo barvo, ki krasi grbovni ščit? Danes se ponekod uporablja tudi modro-rdeča kombinacija grba.⁹⁸

Grb na diplomah, vedutah, kot znak podjetij in dekoracija

Na diplomu, ki jo je mestno županstvo podelilo Janezu Bleiweisu leta 1878, je v baročni kartuši na modrem polju prikazan rdeč kronan orel (12). Zaradi prsne prepone z 12 šahiranimi polji močno spominja na deželni grb, vendar barve zagotovo kažejo na mestno poreklo.⁹⁹ Tudi na priznanju iz leta 1921, ki ga je prejel takratni župan Kranja Ciril Pirc, je upodobljen mestni grb – v ščitu renesančne oblike na modri podlagi postavljen rdeči orel, tokrat nekronan (23). Nekaj let prej, leta 1913, ga je Narodna čitalnica v Kranju za njegove zasluge nagradila s priznanjem za častnega člana, na katerem je rdeči nekronan orel na modrem ščitu (22).

Konec 18. stoletja sta nastali dve veduti mesta Kranja, delo Ladislava Benescha. Prva je bila naslikana v potopisni knjigi »*Bilder aus Krain*« s podnaslovom »*Im Gebiete der Steiner Bahn*«, ki je bila izdana leta 1891 ob odprtju kamniške železnice. V desnem zgornjem kotu je umetnik upodobil grb, kronanega orla v kvadratnem ščitu (16).¹⁰⁰ V načrtu je bila tudi izdelava drugega dela te knjige, ki pa ni izšla. Benesch je pripravil ilustracije tudi za to knjigo, ki so pozneje končale

⁹⁶ Odlok o simbolih občine Kranj, 1990.

⁹⁷ Grafična podoba grba občine Kranj, 1991.

⁹⁸ *Slovenske občine*, 124.

⁹⁹ Diplomato hrani Gorenjski muzej na gradu Khislstein.

¹⁰⁰ Sima, *Bilder aus Krain*, 182.

v Narodnem muzeju. Druga veduta, ki je bila pripravljena za drugi del zgoraj omenjene potopisne knjige, je nastala nekoliko pozneje, verjetno sredi 90. let 18. stoletja. Grb je naslikan v zgornjem delu vedute, ponovno kronani orel, tokrat na poznorenesančnem ščitu s poudarjenimi zavihki (17).¹⁰¹ Tako kot na obeh ilustracijah tudi na grbih niso podane barve in zaradi tega se pojavlja dvom, ali je morda umetnik naslikal grb dežele Kranjske. Vendar pa bi ob dejstvu, da je grb naslikan na veduti mesta Kranj, tam pričakovali mestni grb, in ne deželnega. Veduta mesta Kranj in nad njo grb krasita tudi rokodelski potni list iz poznih 80. let 18. stoletja. Nad veduto je postavljen medaljon, ki vsebuje mestni grb ter Marijo s štirimi kranjskimi cerkvenimi patroni. Grb je nadvse zanimiv, saj je postavljen v ščit zgodnje renesanse, grbovna figura – orel ima glavo obrnjeno nazaj, nad glavo pa lebdi krona precejšnje velikosti (9).¹⁰²

Tovarni Jugočeška in Iska, ki sta nastali na začetkih 20. in 30. letih 20. stoletja, sta kot svoj znak izbrali grb, ki je neuradno pripadal mestu. Na reklamnih plakatih je razvidno, da je prva postavila rdečega orla v modri ščit renesančne oblike (24), druga pa je izbrala obliko visečega pečata, pritrjenega na rokavico (25).

Mestni grb je zastopan tudi na javnih zgradbah po starem delu mesta. Na Glavnem trgu stoji vodnjak že od leta 1837, njegovo kopijo so postavili leta 1995, v obliki osmerokotnega obeliska sredi bazena, ki se zaključuje s kroglo in orlom v zlati barvi.¹⁰³ Cerkev sv. Kancijana danes ne poseduje mestnega grba, vendar pa je bil prezbiterij cerkve v letih 1891 in 1892 okrašen z grbom cesarja, dežele, papeža, ljubljanskega škofa, mesta Kranja in kranjske dekanije. Žal pa dela slikarja Matije Bradaška niso bile v skladu z umetnostjo tistega časa. Tudi vlaga v cerkvi je pustila opazne sledi, tako da so se odločili za temeljito prenovo notranjosti cerkve, ki so jo začeli leta 1934.¹⁰⁴ Glede grbov je težko podati oceno, saj slaba kakovost slik, ki so nastale malo pred prenovo, to onemogoča. Pisma deželnih stanov nam podajo še en grb, ki naj bi bil na uri cerkve.¹⁰⁵ Ali je bila mišljena ura na stolpu ali kakšna druga, mi ni znano. Orel krasiti tudi vrh stolpa starejšega dela stavbe mestne hiše, ki je v obliki grba Mestne občine Kranj, vendar je še pred nekaj leti vrh stolpa krasil starejši železni orel s krono. Prav tak bi lahko bil tudi na vrhu nekdanjega gasilskega doma, zgrajenega leta 1878, na današnji Tomšičevi ulici 21.¹⁰⁶ Tudi gostinska obrata nasproti župnijske cerkve in v nekdanji mitničarski hiši imata na pročelju kovinskega orla. Posebno estetski je obnovljen mitničarski z dvema krilatima levoma, ki je kovan iz mnogih kovinskih delov. Pročelje znamenite stavbe Gimnazije Kranj krasita dva grba, ki v ščitu nosita orla. Vendar pa nobeden izmed njiju ne predstavlja grba mesta Kranj, temveč avstrijski državni grb in kranjski deželni grb.¹⁰⁷ Gorenjski muzej v Khislsteinu poseduje predmet, ki ga je v preteklosti imelo vsako večje

¹⁰¹ NMS, inv. št. R-330.

¹⁰² Stopar, *Podoba Slovenije: vedute Slovenije v 17. in 18. stoletju*, 67–71.

¹⁰³ Horvat, *Sto vodnjakov na Slovenskem*, 124–125.

¹⁰⁴ Globočnik, »Oprema župnijske cerkve v Kranju«, 53.

¹⁰⁵ ZAL KRA 2, a. e. 96.

¹⁰⁶ *Kranj, kakršnega ni več*, 31.

¹⁰⁷ Pivk, *Gimnazija Kranj in stoletje njenih matur*, 71.

mesto s pravico organiziranja sejma. To je tržna roka, oblečena v zaščitno rokavico s ščitom, ki drži meč. Svečano so jo postavili na mestno hišo na predvečer sejma v čast temu privilegiju.¹⁰⁸ Ščit, iz katerega moli rokavica, je renesančne oblike, v njem pa je prikazan nekronan rdeč orel na modrem polju. Mestni simbol najdemo tudi v mestni hiši, in sicer na glavnem stolu poročne dvorane. Na stolu je lepo izrezana podoba nekronanega orla v baročni kartuši. Mestne simbole najdemo na stavbi Univerze v Ljubljani, zgrajeni med letoma 1899 in 1902, ki je bila v preteklosti sedež vicedoma in pozneje deželnega zbora. Zgradba je poudarjena s stolpiči, na katerih so prikazani grbi deželnoknežjih mest in trgov na Kranjskem.¹⁰⁹ Grb mesta Kranja je prikazan na renesančnem ščitu. Pomembna zanimivost je majhna krona na orlovi glavi (21). Mestni grb je pritrjen tudi na steno ob vhodu v mestno hišo Beljaka v čast sporazuma med mestoma. Ščit je srebrno sive barve poznogotske oblike s konico. Nekronan orel je bordo rdeče barve, glavo ima, za razliko od grba Kranja, malce dvignjeno s široko odprtim kljunom.

Zaključek

Mesto Kranj je od 13. stoletja nosilo svoj reprezentativni znak, ki se je pojavljal v različnih oblikah. Danes imajo mestne občine svoje grbe, zastave, pečate, žige in štemplje. Razumljivo se nam zdi, da v preteklosti vseh teh oblik mesta niso imela, v primeru Kranja pa je to še bolj vidno. Mesto že dolgo ne hrani listine o pridobitvi mestnega grba, če jo je sploh kdaj hranilo. Tudi drugih dokumentov, ki bi kazali na izvor mestnega simbola ni mogoče najti, saj naj bi jih požar uničil in verjetno nikoli ne bomo izvedeli, kaj je leta 1811 izgubil mestni arhiv. Dopisi, ki jih je mesto prejelo od višjih instanc, so odličen vir, ki nam pokažejo odnos mestnih veljakov do njihovih simbolov. Pravzaprav je bilo včasih prav toliko zanimanja za tradicijo simbolov v Kranju, kakor ga je danes. Že od leta 1837 ni bilo pretiranega zagona za odkrivanje davne resnice, ki bi vprašanje mestnih simbolov postavila v zgodovinsko-heraldični okvir. Zaradi pomanjkanja podatkov, ki bi raziskovalca usmerila na pravo pot, in nezainteresiranost organov, je to delo zelo oteženo, če ne že skoraj nemogoče. Z novimi odkritji se vedno pojavijo še dodatna vprašanja, ki najprej navdušijo, potem pa zbijejo na tla, saj se kar naenkrat znajdete v slepi ulici.

Mestni simboli Kranja so se začeli oblikovati že v 13. stoletju s podelitvijo mestnih privilegijev s strani Henrika IV. Andeško-Meranskega. Mesto je skoraj gotovo prevzelo simbol te bavarske rodbine v svoj pečat, ki se je po mnenju strokovnjakov uporabljal že v 13. stoletju (1). Večja neznanka je, od kod izvira andeški grb. Prav mogoče je v njem nekaj tirolskega vpliva, ki se je prek gosposkih posrednikov zasidral v Kranju. Vendar pa je v 13. stoletju do krajevne heraldike še dolga pot, saj mestni pečati še ne predstavljajo mestnega grba. Začetek mestne

¹⁰⁸ 60 let, 60 zgodb, 32.

¹⁰⁹ Benedetič, *Deželni dvorec v Ljubljani*, 48–52.

heraldike v Kranju bi zagotovo postavil v leto 1491, v čas nastanka Kranjskega antifonarija. V obeh zvezkih najdemo grba dežele Kranjske in mesta Kranja (2 in 3). Grba sta podana v barvah, kar je zelo pomembno, saj je dolgo časa veljalo, da je Valvasorjev mestni grb Kranja prva barvna upodobitev. Mestni grb iz antifonarja sovпада z začetkom mestne heraldike na Slovenskem, saj so jih druga mesta začela pridobivati v 15. stoletju. V tisto obdobje je spadal tudi mestni pečat (4), v katerem je orel postavljen v renesančni ščit tako kot v antifonariju. Teorija tirolskega orla bi nam lahko razložila tudi krono na orlovi glavi, ki se prvič pojavi prav na tem pečatu z začetka 16. stoletja, kjer je postavljena na ščit. Vendar bi bil časovni razmik med t. i. tirolskim vplivom iz 13. stoletja in prvo upodobitvijo krone predolg, saj sta minili najmanj dve stoletji. Krona oziroma bolje rečeno knežji klobuk se pojavi še v poznejših obdobjih, na dveh mestnih pečatih iz 18. stoletja (8 in 10) ter pečatni nalepki iz 19. stoletja (18). Zanimiv je predvsem pečat, na katerem krona ne stoji na orlovi glavi, ampak v prostoru pečatnega napisa. Tudi pri štempljih iz 19. stoletja (11 in 13) in pri nacističnih (27) najdemo kronanega orla skupaj z nekronanim. Odgovor na vprašanje, ali je drobna krona tudi na barvnem Valvasorjevem grbu (6), se mi še vedno izmika. Tudi Ströhl (19) in Benesch (16 in 17) podata kronanega orla. Najdemo ga še na diplomah mestne občine (12), rokodelskem potnem listu (9) ter stavbi Univerze v Ljubljani (21). Obe različici grbovne podobe, kronana in nekronana, se pojavljata skoraj naključno in je težko določiti vzorec. Zdi se, da se po Valvasorju razbohoti uporaba kronanega orla, nekronana različica pa po letu 1885, ko se pojavi v dveh grbovnih knjigah tistega leta (14 in 15). Vendar pa se do prve svetovne vojne še vedno pojavlja kronani, v Jugoslaviji pa skoraj nič več.

Ena izmed glavnih ugank v mojem delu je zmeda glede današnjega grba Mestne občine Kranj (30). Vprašanja, ali je mestna občina leta 1991 opravila kakršnokoli raziskavo o zgodovini mestnih simbolov, na podlagi česa so se mestni predstavniki odločili za sivo-rdečo barvno kombinacijo občinskega grba ter od kod so črpali ideje, so mi ostala neznana. Občina je izbrala zgodnjerenesančni ščit kobaltno-sivo-črne barve, v katerega je postavila cinober-rdečega nekronanega orla. Poleg blazona so dopisali: *»Osnova za figuro orla, dimenzijska razmerja, obliko štita in barvno kombinacijo je zgodovinski grb iz pečatnika iz leta 1530.«* Poleg že omenjenih napak v tem stavku se postavlja vprašanje glede ostalih besed. Figura je pravzaprav bolj podobna nekakšnemu golobu kot orlu in čeprav ima vse prvine heraldično upodobljenega orla, ni razvidno, iz katere prejšnje upodobitve izhaja. Dimenzije med grbom Mestne občine Kranj in pečatom iz prve polovice 16. stoletja niso v sorazmerju, saj grbovna podoba ne zapolnjuje prostora v ščitu tako kot v preteklosti. Le ščit je enake oblike kot na pečatu, pa še to ne popolnoma. O barvni kombinaciji na pečatu, ki je iz enobarvnega voska, naj bo to naravnega, zelenega ali rdečega, je nesmiselno razglabljati. Je pa zanimiva izbira barve, ki krasi današnji grb, saj kobaltno-sivo-črna barva ne spada med heraldično priznane barve, prav tako ne cinober-rdeča.

Vprašanje barv grba že v preteklosti ni bila popolnoma jasno, saj nam v antifonariju (2 in 3) avtor poda srebrno-rdečo kombinacijo, pri Valvasorju (6) pa najdemo

modro-rdečo. Tudi Valvasorjeve barve so sporne, saj kombinacija barve na barvo ni heraldično priznana. Vendar pa to ni motilo poznejših risarjev ali umetnikov, saj so v vseh upodobitvah od 17. stoletja dalje uporabljali Valvasorjevo kombinacijo. Take barve so na mestnih diplomah (12, 22 in 23), v Lindovi (15) in Ströhlvi (19) grbovni knjigi iz leta 1885 in 1904, v albumu Kave HAG (26) ter na znakih tovarn (24 in 25). Razlog lahko iščemo v pozni strokovni obdelavi antifonarija, saj je to delo opravil France Stele šele v 30. letih 20. stoletja, Valvasorjevo delo pa je bilo dostopno že prej. Velja se tudi vprašati, kje je Valvasor črpal podatke o barvah za svoje delo. Grbovne knjige in poslikave dvoran so bile odličen vir, ampak za mesta na Kranjskem se je moral zadovoljiti s starimi mestnimi pečati, ki pa niso barvno upodobljeni. Na žalost so viri precej skromni, saj med antifonarijem in Valvasorjevim ustvarjanjem nisem našel nobene barvne upodobitve mestnega grba, ki bi dala kakršenkoli razlog ali dokaz o spremembi barvne kombinacije. Tudi med Valvasorjevimi upodobitvami in drugo polovico 19. stoletja ni barvnih upodobitev. Modro-rdeča kombinacija ne ustreza pravilom heraldike, vendar se v tem primeru lahko zanemarijo, saj se v ospredje postavi skoraj 350-letno tradicijo, kot je primer jeruzalemskega grba v srebrno-zlati barvni kombinaciji. Vendar pa skici v antifonariju predstavljata še starejšo barvno upodobitev mestnega grba, ki pa hkrati ni heraldično sporna.

Zavedam se, da danes stremimo k novim idejam in stare puščamo za seboj, saj moderni trendi veljajo več kot tradicija. Verjetno se je zato občina odločila za neheraldični barvi ter slabo izrisanega orla. Zavedati se moramo tudi, da so v 90. letih občinske grbe snovali na hitro, saj se je po dolgem času spet pojavila priložnost narediti nekaj novega, nekaj svojega. Vendarle bi morala Mestna občina Kranj najprej narediti raziskavo o mestnem grbu ter se podučiti o heraldiki. Šele potem bi lahko izbrali pravi grb, ki bi predstavljal vse Kranjčane. Na podlagi vsega zgoraj napisanega sem se odločil podati svojo različico mestnega grba, ki bi slonela na zgodovinski tradiciji. Pravzaprav sem imel velik problem izbrati med vplivi obdobja in stila. Na koncu sem se odločil za dve različici mestnega grba, saj se mi zdi, da ne gre zanemariti obeh barvnih upodobitev. Na eni strani je najstarejša upodobitev iz 15. stoletja, na drugi strani pa je pozneje večkrat povzet Valvasorjev grb iz 17. stoletja. Grba sem postavil v obdobje pred 16. stoletjem in po njem, saj sklepam, da je to obdobje dalo barvno spremembo, ki se v našem primeru zdi zelo pomembna. Tudi vprašanje o knežjem klobuku ter heraldičnem ščitu sem vključil v obe upodobitvi. Zraven podajam blazon, v dveh ali treh povedih predstavljen grb, ki služi lažji vizualni predstavi. Danes si simbolov občin nikakor ne predstavljamo brez grafičnega izrisa, saj lahko kmalu pride do zlorabe. Pravzaprav pa heraldika stremi k temu, da je risba samo grafični prikaz opisa grba, samo njegova podaljšana roka. Upodobitev grba je na koncu odvisna od umetnika, kako sam razume in si predstavlja blazon. Nikakor pa ne sme umetnik odstopati od opisa.

Prvi grb sloni na upodobitvi v antifonariju. Zanemarl sem dejstvo, da je bil tam upodobljen na zgodnjerenesančnem ščitu, saj sem ga postavil v poznogotskega, ki bolj pristaja pečatni podobi iz 13. stoletja. Barvna kombinacija je povzeta po risbi v antifonariju, torej srebrno-rdeča. Blazon se glasi: Mestni grb pred 16.

stoletjem je postavljen v poznogotski ščit. Na srebrnem polju nekronan orel rdeče barve. Podoba orla je vzeta iz pečata 13. stoletja. Drugi grb je popolnoma povzet po pečatu z začetka 16. stoletja, razen krone, ki sem jo prestavil z zgornjega dela ščita na orlovo glavo. Pri barvni kombinaciji sem se oprl na Valvasorjevo upodobitev. Blazon se glasi: Mestni grb po 16. stoletju ima zgodnjerešenančni ščit. Na modrem polju kronan orel rdeče barve. Podoba orla in ščita sta vzeta iz pečata prve polovice 16. stoletja.

Viri in literatura

Arhivski viri

ARS: Arhiv republike Slovenije, AS 1063 Zbirka listin, 1163-1868.
 GMK: Gorenjski Muzej Kranj, Zbirka listin 1309-1839.
 NAP: Národní archiv Praha, Archiv České koruny 1158-1935.
 NMS: Narodni muzej Slovenije, Grafični kabinet.
 NŠAL: Nadškofjski arhiv Ljubljana, 101 Zbirka listin 1147-2006 in 102 Rkp, Rokopisi 13.-20. stol. Pirčeva barvarna, Zasebni arhiv Darje Okorn.
 Stalna razstava Prelepa Gorenjska, Gorenjski muzej.
 ZAL: Zgodovinski arhiv Ljubljana, KRA 2, Občina Kranj, 1632, 1730-1947 in LJU 0333, Zbirka listin 1320-1955.

Literatura

60 let, 60 zgodb. Tatjana Dolžan Eržen ... [et al.] (ur. Jelena Justin). Kranj: Gorenjski muzej, 2013.
 Adam, Lucijan. »Kranjski antifonar in grb mesta Kranja«. V: *Linhartovi listi: občasnik za domoznanstvo in novice Knjižnice A. T. Linharta*, let. 7, št. 27 (15. sept. 2008), str. 1-4. Radovljica: Knjižnica Antona Tomaža Linharta, 2002-.
 Benedetič, Ana. *Deželni dvorec v Ljubljani: 1902-2002*. Ljubljana: Univerza, 2002.
 Čipić Rehar, Marija. *Listine Nadškofjskega arhiva Ljubljana 1501-2015*. Ljubljana: Nadškofija, 2016.
 Gall, Franz. *Österreichische Wappenkunde: Handbuch der Wappenwissenschaft*. Wien; Köln; Weimar: Böhlau, 1996.
 Germ, Tine. *Simbolika živali*. Ljubljana: Modrijan, 2006.
 Globočnik, Damir. »Oprema župnijske cerkve v Kranju«. V: *Pod zvonom sv. Kancijana / [ob 500-letnici dograditve župnijske cerkve pripravilo občestvo izobražencev Kranj]*, (ur. Stanislav Zidar), 46-58. Kranj: Župnijski urad, 1991.
 Golob, Nataša. »Johannes von Werd de Augusta-potujoči iluminator? = Johannes von Werd de Augusta-ein fahrender Buchmaler?«. V: *Gotika v Sloveniji. Nastajanje kulturnega prostora med Alpami, Panonijo in Jadranom: akti mednarodnega simpozija, Ljubljana, Narodna galerija, 20. - 22. oktober 1994 = Gotik in Slowenien. Vom Werden des Kulturraums zwischen Alpen, Pannonien und Adria: Vorträge des internationalen Symposiums, Ljubljana, Narodna galerija, 20. - 22. Oktober 1994 = Il gotico in Slovenia. La formazione dello spazio culturale tra le Alpi, la Pannonia e l'Adriatico: atti del convegno internazionale di studi, Ljubljana, Narodna galerija, 20/22 ottobre 1994*, (ur. Janez Höfler), 387-402. Ljubljana: Narodna galerija, 1995.

- Golob, Nataša. *Manuscripta: knjižno slikarstvo v srednjeveških rokopisih iz Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani: [katalog] : Narodna galerija, 7. september - 7. november 2010*. Ljubljana: Narodna galerija: Filozofska fakulteta, 2010.
- Gradivo za zgodovino Ljubljane v srednjem veku. Zv. 9, Listine 1220-1497*. Ljubljana: Mestni arhiv ljubljanski, 1964.
- Grafična podoba grba občine Kranj. V: *Uradni list Republike Slovenije*, št. 15/1991.
- Grobišče Župna cerkev v Kranju. *Dokumentacija o izkopavanjih v letih 1964, 1965 in 1966* (ur. Benjamin Štular in Mateja Belak). Ljubljana: Inštitut za arheologijo ZRC SAZU, Založba ZRC, 2013.
- Grobišče Župna cerkev v Kranju. *Kartoteka najdb iz leta 1953* (ur. Benjamin Štular in Mateja Belak). Ljubljana: Inštitut za arheologijo ZRC SAZU, Založba ZRC, 2012.
- Heimer, Željko. »Socijalistička heraldika? | Socialist heraldry?«. V: *Grb i zastava: glasnik Hrvatskog grboslovnog i zastavoslovnog društva = bulletin of the Croatian Heraldic & Vexillogic Association*, št. 0, 14, (ur. Nenad Labus). Zagreb: Hrvatsko grboslovno i zastavoslovno društvo, 2006-.
- Horvat, Franci. *Sto vodnjakov na Slovenskem*. Ljubljana: Prešernova družba, 2005.
- Kastelic, Jože. »Staroslovanski Kranj«. V: *900 let Kranja: spominski zbornik*, (ur. Jože Žontar), 38–50. Kranj: Občinski ljudski odbor, 1960.
- Kemperl, Metoda. »Štiri orlovske zaponke visokega srednjega veka«. V: *Zbornik za umetnostno zgodovino = Archives d'histoire de l'art = Art history journal*, 11–16. Ljubljana: Slovensko umetnostnozgodovinsko društvo, 1951-.
- Knific, Timotej in Milan Sagadin. *Pismo brez pisave: arheologija o prvih stoletjih krščanstva na Slovenskem / [strokovna priprava razstave in kataloga]*. Ljubljana: Narodni muzej, 1991.
- Kos, Marija. *Stavbna dediščina mesta Kranja v arhivskem gradivu: razstava Zgodovinskega arhiva Ljubljana, Enoto za Gorenjsko Kranj: [Galerija Prešernove hiše v Kranju]*. Ljubljana: Zgodovinski arhiv, 2011.
- Kos, Milko in France Stele. *Srednjeveški rokopisi v Sloveniji*. Ljubljana: Umetnostno-zgodovinsko društvo, 1931.
- Kranj, kakršnega ni več: slike, razglednice in fotografije*, (strokovna priprava kataloga Cene Avguštin, Nada Holynski, Majda Žontar). Kranj: Gorenjski muzej, 1990.
- Kranjski mestni svet naznanja ---: zbirka listin Gorenjskega muzeja* (avtorja besedil Janez Mlinar, Marjana Žibert). Kranj: Gorenjski muzej, 2011.
- Kranjski zbornik*. Kranj: Mestna občina Kranj, 1970-.
- Laszowski, Emilij. *Grbovi Jugoslavije*. Zagreb: Kava Hag, 1933.
- Leonhard, Walter. *Das grosse Buch der Wappenkunst: Entwicklung, Elemente, Bildmotive, Gestaltung*. Augsburg: Bechtermünz, 2000.
- Lind, Karl. *Städte-Wappen von Österreich-Ungarn nebst den Landeswappen und Landsfarben*. Wien: A. Schroll, 1885.
- Melly, Eduard. *Beitraege zur Siegelkunde des Mittelalters: erster Theil*. Wien: F. Volke, 1846.
- Odlok o grbu mestne občine Kranj. V: *Uradni vestnik Gorenjske: občine Jesenice, Kranj, Radovljica, Škofja Loka in Tržič*, št. 7/1978.
- Odlok o proračunu občine Kranj za leto 1978. V: *Uradni vestnik Gorenjske: občine Jesenice, Kranj, Radovljica, Škofja Loka in Tržič*, št. 7/1978.
- Odlok o simbolih občine Kranj. V: *Uradni list Republike Slovenije*, št. 38/1990.
- Otorepec, Božo. *Srednjeveški pečati in grbi mest in trgov na Slovenskem*. Ljubljana: Slovenska matica: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 1988.
- Otorepec, Božo. »Valvasorjeva Grbovna knjiga „Opus Insignium Armorumque“«. V: *Opus insignium armorumque = Velika grbovna knjiga = Das grosse Wappenbuch = The great*

- heraldry book: 1687–1688: študije = Studien = studies*, 31–66. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1993.
- Pivk, Valentin. *Gimnazija Kranj in stoletje njenih matur*. Kranj: Gimnazija, 2001.
- Sava (Kranj), let. 3, št. 49. Kranj: Tiskarna „Sava“, 1913–1917.
- Schultes, Johann Adolph. *Diplomatische Beyträge zur Geschichte der Grafen von Andechs und nachherigen Herzoge von Meran etc.: mit Beylagen Nr. 1–19*. München, 1818.
- Siebmacher, Johann. *J. Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch: in einer neuen, vollständig geordneten und reich vermehrten Auflage: mit heraldischen und historisch-genealogischen Erläuterungen, (Band 1,4,2): Städtewappen*. Nürnberg: Von Bauer und Raspe, 1885.
- Siegenfeld, Alfred Ritter Antony von. *Das Landeswappen der Steiermark: (Entstehung der Landeswappen, Entwicklungsgeschichte des heraldischen Panthers und Geschichte des Wappens der Steiermark im Rahmen der bajuwarisch- carantanischen Panthergruppe): mit 41 Text-Illustrationen und 51 Tafeln in Mape*. Graz: Styria, 1900.
- Sima, Johann. *Bilder aus Krain. I, Im Gebiete der Steiner-Bahn*. Laibach: I. v. Kleinmayr & F. Bamberg, 1891.
- Slovenija, te poznam? [Kartografsko gradivo]*. Marija Gabrijelčič ... [et al.], (ur. Peter Zalokar). Ljubljana: Zveza organizacij za tehnično kulturo Slovenije, 1986.
- Slovenske občine, številčni in statistični prikaz*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1988.
- Snoj, Jurij. *Zgodovina glasbe na Slovenskem. 1, Glasba na Slovenskem do konca 16. stoletja*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2012.
- Stanič, Rinaldo in Tadej Jakopič. *Osnove heraldike in istovetnostni simboli slovenskih občin*. Ljubljana: Lečnik: Heraldica Slovenica, 2005.
- Statut občine Kranj. V: *Uradni vestnik Gorenjske: občine Jesenice, Kranj, Radovljica, Škofja Loka in Tržič*, št. 13/1977.
- Stopar, Ivan. *Podoba Slovenije: vedute Slovenije v 17. in 18. stoletju*. Ljubljana: Viharnik, 2011.
- Ströhl, Hugo Gerard. *Städte-Wappen von Österreich-Ungarn*. Wien: Kunstverlag Anton Schroll & Co, 1904.
- Valvasor, Janez Vajkard. *Čast in slava vojvodine Kranjske*. Ljubljana: Zavod Dežela Kranjska, 2009–2013.
- Valvasor, Janez Vajkard. *Opus insignium armorumque ... = Das grosse Wappenbuch*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1993.
- Zakon o konvenciji za zaščito industrijske svojine. V: *Uradni list Narodne vlade SHS v Ljubljani, Uradni list ljubljanske in mariborske oblasti*, št. 2/1928.
- Žontar, Josip. *Zgodovina mesta Kranja*. Kranj: Skupščina občine, 1982.

Seznam slik

1. Pečat iz 13. stoletja (ARS, 1508 VI 3).
2. Prvi grb v antifonariju iz 1491 (NŠAL 102, a. e. 18, š. 9).
3. Drugi grb v antifonariju (NŠAL 102, a. e. 19, š. 10).
4. Pečat iz prve polovice 16. stoletja (NŠAL 101, 1530 IX 14).
5. Mali sodni pečat iz prve polovice 16. stoletja (NŠAL 101, 1660 XI 12).
6. Grb v Veliki grbovni knjigi iz 1687/88 (Valvasor, *Opus insignium armorumque*).
7. Grb v Slavi vojvodine Kranjske iz 1689 (Valvasor, *Čast in slava vojvodine Kranjske*).
8. Pečat iz druge polovice 18. stoletja (ZAL KRA 2, a. e. 18).
9. Grb v rokodelskem listu iz 80. let 18. stoletja (NMS, inv. št. G-2522).

10. Pečat s konca 18. stoletja (ZAL KRA 2, a. e. 15).
11. Štempelj iz 30. let 19. stoletja (Pirčeva barvarna).
12. Grb na Bleiweisovi diplomi iz 1878 (Stalna razstava Prelepa Gorenjska).
13. Štempelj iz 80. let 19. stoletja (ZAL KRA 2, a. e. 4177).
14. Siebmachov grb iz 1885 (Siebmacher, *J. Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch*).
15. Lindov grb iz 1885 (Lind, *Städte-Wappen von Österreich-Ungarn*).
16. Beneschov grb v Bilder aus Krain iz 1891 (Sima, *Bilder aus Krain*).
17. Beneschov grb na veduti okoli 1895 (NMS, inv. št. R-330).
18. Pečatna nalepka s konca 19. stoletja (ZAL KRA 2, a. e. 4145).
19. Ströhlgrb iz 1905 (Ströhl, *Städte-Wappen von Österreich-Ungarn*).
20. Štempelj z začetka 20. stoletja (Kos, *Stavbna dediščina mesta Kranja v arhivskem gradivu*).
21. Grb na nekdanjem deželnem dvorcu iz 1902 (Hribovšek, http://www.grboslovje.si/novice/article_2008_10_27_1133.php).
22. Grb na Pirčevem priznanju iz 1913 (Pirčeva barvarna).
23. Grb na Pirčevi diplomi iz 1921 (Pirčeva barvarna).
24. Znak Jugočeške iz 20. let 20. stoletja (Stalna razstava Prelepa Gorenjska).
25. Znak Iske iz 30. let 20. stoletja (Stalna razstava Prelepa Gorenjska).
26. Grb v albumu Kava Hag iz 1933 (Laszowski, *Grbovi Jugoslavije*).
27. Štempelj s ščitom med nemško okupacijo (ZAL KRA 2, a. e. 5084).
28. Neznani grb iz 70. let 20. stoletja (*Kranjski zbornik* 1970).
29. Socialistični grb iz 1979 (*Slovenija, te poznam?*).
30. Grb mestne občine iz 1991 (Stanič, *Osnove heraldike*).

Seznam tabel

1. Listine z ohranjenim pečatom iz 13. stoletja.
2. Listine z ohranjenim pečatom iz prve polovice 16. stoletja.
3. Listine z ohranjenim sodnim pečatom iz druge polovice 16. stoletja.

SUMMARY

Development of the Kranj Coat of Arms

Klemen Škrjanec

In Kranj, but also elsewhere in Slovenia, the heraldic tradition is of secondary importance, for it is not paid the same degree of attention as was the case in the past. Along with sigillography, heraldry was widely spread in all segments of the society in the Habsburg Monarchy, while the call for uniformity caused its complete decay under Yugoslavia. A short-lived hope for heraldry was felt in the occupied zone during the war; however, it was soon eradicated by the new system. A new wind started blowing also for symbolism after Slovenia gained independence. Nevertheless, due to a lengthy absence of professional competence it failed to blow in the right direction and, consequently, coats of arms are, historically and heraldically speaking, not up to standard. The Kranj coat of arms, presently consisting of an uncrowned red eagle against an Early Renaissance grey shield, underwent this heraldic development as well. The paper showcases the developmental path of the city's symbol, which began in the thirteenth century with the city's first known seal and was concluded with the present-day municipal coat of arms. In the course of its history, the city kept several seals, seal matrices, and stamps bearing the city's symbol in their respective centres. Additionally, it can be found also in armorials, albums, *vedute*, diplomas, and as a representative sign on or in buildings.

The city's coat of arms came into being in the fifteenth century, which coincides with the emergence of local heraldry in Slovene ethnic territory. This is attested by the seal preserved on a deed from 1518 containing a shield with an eagle. The coat of arms was first depicted in the Kranj Antiphonary from 1491. The first self-evident question is that of the origin of the city's coat of arms or seal in which the eagle appeared for the first time. Experts agree that the city's coat of arms shares the fate of that of Carniola, since the creation of both is believed to have been influenced by the Counts of Andechs, who were concurrently city lords and provincial deputies in the thirteenth century. The first preserved city seal is found on a document dated to 1315; however, one could conclude that it was used already in the first half of the thirteenth following the obtainment of town privileges. The first depiction in the Kranj Antiphonary raises the question of the colours, since the coat of arms contains a combination of silver and red. Two centuries later, Valvasor's armorial depicted the Kranj coat of arms already with a blue shield, while the eagle was still red. At present, the shield is held in cobalt-grey-black or non-heraldic grey. The third question is that of the crown or the princely hat, which first appeared in the seal from 1518. It is interesting to note that the crown on the said seal appears on the shield, while in the later periods it can be found also on the eagle's head.

These three questions constitute the main elements of the treatise at hand and are at the same time important for the evaluation of present-day coat of arms, since it deviates from heraldic norms, which applies also to the blazon. It is not known from which sources the experts gathered data; however, it is evident that historical research was not carried out. This holds true also for the past, even though various initiatives were endorsed by higher authorities. Lack of documents bearing witness to the origin or bestowal of the seal or the coat of arms, in fact, hinders the research. Older seal matrices, which probably disappeared in the fire of 1811, are not preserved either. However, archives, museums, and libraries still keep data that, at least in part, reveal the historical and heraldic background of the Kranj city symbol. Based on his discoveries, the author brings forward his own proposal of the city's coat of arms that could represent the city of Kranj and its municipality.

1. Pečat iz 13. stoletja (ARS, 1508 VI 3).
A seal from the thirteenth century (ARS, 1508 VI 3).

2. Prvi grb v antifonariju iz 1491 (NŠAL 102, a. e. 18, š. 9).
The first coat of arms in the antiphonary from 1491 (NŠAL 102, a. e. 18, š. 9).

3. Drugi grb v antifonariju (NŠAL 102, a. e. 19, š. 10).
The second coat of arms in the antiphonary (NŠAL 102, a. e. 19, š. 10).

4. Pečat iz prve polovice 16. stoletja (NŠAL 101, 1530 IX 14).
A seal from the first half of the sixteenth century (NŠAL 101, 1530 IX 14).

5. Mali sodni pečat iz prve polovice 16. stoletja (NŠAL 101, 1660 XI 12).
A small judicial seal from the first half of the sixteenth century (NŠAL 101, 1660 XI 12).

10. Pečat s konca 18. stoletja (ZAL KRA 2, a. e. 15).
A seal from the end of the eighteenth century (ZAL KRA 2, a. e. 15).

9. Grb v rokodelskem listu iz 80. let 18. stoletja (NMS, inv. št. G-2522).
The coat of arms in an artisan diploma from the 1780s (NMS, inv. št. G-2522).

8. Pečat iz druge polovice 18. stoletja (ZAL KRA 2, a. e. 18).
A seal from the second half of the eighteenth century (ZAL KRA 2, a. e. 18).

7. Grb v Slavi vojvodine Kranjske iz 1689 (Valvasor; Čast in slava vojvodine Kranjske).
The coat of arms in The Glory of the Duchy of Carniola from 1689 (Valvasor; Čast in slava vojvodine Kranjske).

6. Grb v Veliki grbovni knjigi iz 1687/88 (Valvasor; Opus insignium armorumque).
The coat of arms in Valvasor's armorial from 1687/88 (Valvasor; Opus insignium armorumque).

11. Štampelj iz 30. let 19. stoletja (Pirčeva barvarna).
A stamp from the 1830s (Pirčeva barvarna).

12. Grb na Bleiweisovi diplomi iz 1878 (Stalna razstava Prelepa Gorenjska).
The coat of arms on Bleiweis' diploma from 1878 (the permanent exhibition Beautiful Gorenjska).

13. Štampelj iz 80. let 19. stoletja (ZAL KRA 2, a. e. 4177).
A stamp from the 1880s (ZAL KRA 2, a. e. 4177).

14. Siebmachov grb iz 1885 (Siebmacher; J. Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch).
Siebmacher's coat of arms from 1885 (Siebmacher; J. Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch).

15. Lindov grb iz 1885 (Lind, Städte-Wappen von Österreich-Ungarn).
Lind's coat of arms from 1885 (Lind, Städte-Wappen von Österreich-Ungarn).

16. Beneschov grb v Bilder aus Krain iz 1891 (Sima, Bilder aus Krain).

Benesch's coat of arms in Bilder aus Krain from 1891 (Sima, Bilder aus Krain).

17. Beneschov grb na veduti okoli 1895 (NMS, inv. št. R-330).

Benesch's coat of arms in a veduta around 1895 (NMS, inventory number R-330).

18. Pečatna nalepka s konca 19. stoletja (ZAL KRA 2, a. e. 4145).

A seal sticker from the end of the nineteenth century (ZAL KRA 2, a. e. 4145).

19. Ströhl's grb iz 1905 (Ströhl, Städte-Wappen von Österreich-Ungarn).

Ströhl's coat of arms from 1905 (Ströhl, Städte-Wappen von Österreich-Ungarn).

20. Štampelj z začetka 20. stoletja (Kos, Stavbna dediščina mesta Kranja v arhivskem gradivu).

A stamp from the beginning of the twentieth century (Kos, Stavbna dediščina mesta Kranja v arhivskem gradivu).

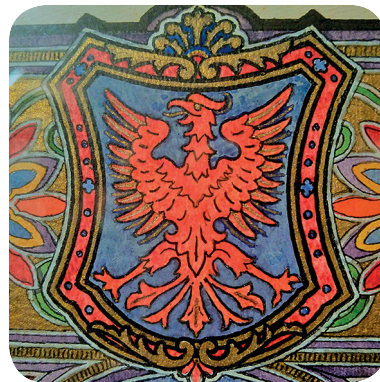
25. Znak Iske iz 30. let 20. stoletja (Stalna razstava Prelepa Gorenjska).

The symbol of Iska from the 1930s (the permanent exhibition Beautiful Gorenjska).

24. Znak Jugočeške iz 20. let 20. stoletja (Stalna razstava Prelepa Gorenjska).

The symbol of Jugočeška from the 1920s (the permanent exhibition Beautiful Gorenjska).

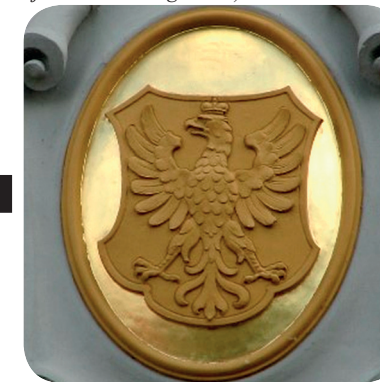
23. Grb na Pirčevi diplomi iz 1921 (Pirčeva barvarna).

The coat of arms on the Pirc diploma from 1921 (Pirčeva barvarna).

22. Grb na Pirčevem priznanju iz 1913 (Pirčeva barvarna).

The coat of arms on the Pirc Award from 1913 (Pirčeva barvarna).

21. Grb na nekdanjem deželnem dvorcu iz 1902 (Hribovšek, http://www.grboslovje.si/novice/article_2008_10_27_1133.php).

The coat of arms on the former provincial manor (Hribovšek, http://www.grboslovje.si/novice/article_2008_10_27_1133.php).

26. Grb v albumu Kava Hag iz 1933 (Laszowski, Grbovi Jugoslavije).

The coat of arms in the album Kava Hag from 1933 (Laszowski, Grbovi Jugoslavije).

27. Štampelj s ščitom med nemško okupacijo (ZAL KRA 2, a. e. 5084).

A stamp with a shield during the German occupation (ZAL KRA 2, a. e. 5084).

28. Neznani grb iz 70. let 20. stoletja (Kranjski zbornik 1970).

An unknown coat of arms from the 1970s (Kranjski zbornik 1970).

29. Socialistični grb iz 1979 (Slovenija, te poznam?).

The socialist coat of arms from 1979 (Slovenija, te poznam?).

30. Grb mestne občine iz 1991 (Stanič, Osnove heraldike).

The municipal coat of arms from 1991 (Stanič, Osnove heraldike).

ISSN 0350-5774

ZČ | Ljubljana | 72 | 2018 | št. 3-4 (158) | str. 279-557